

Република Македонија
Министерство за труд и социјална политика

**НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА
СИРОМАШТИЈАТА И СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
(РЕВИДИРАНА 2010-2020)**

Скопје, март 2013 година

Кратко резиме на Националната стратегија

Владата на Република Македонија во 2010 година ја донесе Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија за периодот 2010 - 2020 година.

Во Националната стратегија прикажани се различните аспекти и влијанија на појавите кои ги изразуваат сиромаштијата и социјалната исклученост. Во неа, врз основа на поширок аналитички материјал, синтетизирани се бројни показатели на општествените појави и истите се пошироко анализирани, компарирани и претставени.

Врз основа на согледувањата на состојбите и потребите, предложени се стратешките цели за промени во анализираните области. Исто така, претставени се голем број мерки и активности во повеќе области врз која основа во изминатите години се оформувани акциски планови со рокови и носители за секоја одделна мерка.

Со примена на мерките и активностите од Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020 (во натамошниот текст Националната стратегија) во изминатите две години остварени се одредени почетни резултати на планот на растот на вработеноста и намалување на невработеноста, во бројот и видовите на опфатот на лица корисници на права по основа на социјална заштита и социјална сигурност, како и за областа детска заштита. Тие се наведени во одделните подрачја на Националната стратегија. Исто така, остварени се обемни промени во делот на образованието со воведување на задолжителното средно образование, дисперзијата на високото образование, во делот на информатичката опфатеност и пристапност, како и во врска со правата од пензиско-инвалидско и здравствено осигурување.

Со оглед дека од донесувањето на Националната стратегијата и од примената на мерките и активностите се согледани промени и изградени се одделни нови политики и влијанија, се согледа потребата од ревидирање на Националната стратегија и тоа за периодот до 2020 година.

Притоа, ревизијата тргнува од потребата да се сконцентрира вниманието кон неопходните промени во одделните области од значење за менување на процесите, односно за зајакнување на влијанијата во насока на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Затоа во ревидираниот текст на Националната стратегија, врз основа на приказот на состојбите кои претходно се обработени и анализирани во усвоениот текст на Стратегијата, како и констатираните промени во одделни области, се пристапува кон прилагодување на мерките и активностите со барањата кои произлегуваат од остварувањата и промените.

Особено се има предвид Стратегијата на Европската унија за раст и развој до 2020 година, која, исто така, влијае на креирањето на политиките во овие области, како и

други мерки и политики кои се оформени во Република Македонија, а се од значење или се поврзани поради што се врши ревизија на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Напроти, одредени мерки и активности кои се присутни во Националната стратегија 2010-2020 кои се уште со важност и значење, се задржани, зајакнати или модифицирани, со цел да се прилагодат на современите текови и барања, со што се претставува целосен текст на ревидираната стратегија.

Имајќи ги предвид искажаните ставови, оценки и појмовни разграничувања во ревидираната Национална стратегија 2010-2020, се согледува потребата од натамошно интензивирање на напорите и политиките во функција на постигнување на стратешката цел за подобрување на квалитетот на животот на сите граѓани, за изградба на кохезивно општество во кое борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост ќе значи постоење на безусловни „еднакви шанси и можности за сите,,.

Главна стратешка цел за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија е:

Намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија, преку подобро користење и зајакнување на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизмите за социјално вклучување на ранливите категории граѓани во локален контекст.

Во Стратегијата настојувањата, мерките и активностите се насочени кон остварување на главната стратешка цел, усогласување на политиките во одделни области во делот на инклузивен раст, а се концентрирани во следниве подрачја:

1. Вработување и јакнење на претприемништвото
2. Прилагодување на образованието со пазарот на трудот
3. Социјална и детска заштита, и изградба на нов социјален модел
4. Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега
5. Транспорт, комуникации и домување
6. Активација и зјакнување на локалните власти
7. Поддршка на ранливите групи

Во ревидираната Национална стратегија 2010-2020, претставени се визијата и целите, како и принципите по кои истата ќе се остварува. Истакнати се областите на усогласување со Стратегијата за раст и развој на Европската унија до 2020 година. Во Националната стратегија се предлагаат мерки, активности и решенија, кои водат кон социјална инклузија и намалување на сиромаштијата, поделени по подрачја, за одделни ранливи групи и за различни нивоа на власта. Исто така, даден е приказ за спроведувањето на Националната стратегија и претпоставките за можните ризици во тој процес. На крајот, дадени се препораки и заклучоци и индикатори за нејзино следење.

Социјалното вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството станува неодминлив сегмент од збирот на поврзани концепти кои се дел од јавните политики во државата и кои постојано се доградуваат и усовршуваат. Социјалната вклученост и активните мерки кои таа ги продуцира ја јакне врската меѓу поединецот и општеството и го унапредува општествениот развој и кохезија.

Во Националната стратегијата се потенцира потребата за изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување на нов социјален модел, кој во прв план ја става личноста, персоналитетот, но ги респектира и прави напор да ги решава причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или било која друга основа за социјална исклученост на граѓанинот.

Определувањето на политиката на социјално вклучување тргнува од национално дефинираните цели и потреби, како и да се следи и сообрази со меѓународните индикатори и индикаторите на ЕУ за мерење на социјалната исклученост. Со прецизирање на опфатот на мерките, врз основа на дефинирани критериуми и операционализирани акции се определува начинот на водење на политиката на социјална вклученост и прилагодување кон потребите и барањата на граѓаните.

Врз основа на Националната стратегија, Владата на Република Македонија, ќе ги разгледува и усвојува годишните оперативни планови на мерки и активности по рокови и носители, во кои ќе се динамизира остварувањето на истата.

Заради согледување на ефектите од остварување на годишниот план и Националната стратегија треба да се подготвува редовен годишен извештај што ќе ги согледува резултатите од спроведените оперативни планови, а ќе го усвојува Владата.

Основната Национална стратегија тргнуваше од мерките и можностите за универзален пристап до социјалните услуги и придобивки.

Во ревидираната Национална стратегија 2010-2020, се вградуваат спецификите на одделни целни ранливи групи, се прикажуваат нивните потреби и барања, како и по основа на разлики на ниво на држава и на ниво на општина.

Со тоа политиката на социјална вклученост е оформена, како врз основа на потребата и можноста на секој граѓанин кој би се нашол во состојба на ризик и социјална исклученост, така и за потребите на одделните ранливи групи за кои се предлагаат посебни мерки кои се усогласени и кореспондираат со претходно предложени мерки и активности.

Во градењето на Националната стратегија се применуваше принципот на партиципативност и транспарентност што беше составен дел во обезбедување на суштината за предлозите на истата. Со спроведување на широк консултативен процес со учество на бројни надлежни органи и институции, како и граѓански здруженија и социјални партнери кои третираат најразлични прашања од областа на социјалното вклучување, се обезбеди нивна присутност и влијание во оформувањето на стратешките потреби и за усогласување на општествените процеси. Исто така, со учество на претставници на ресорните министерства, органи, организации и институции, како и локалните самоуправи, невладиниот сектор и социјалните партнери, рамноправно се креираше стратегијата и политиката, што е мошне важен показател за активно мобилизирање на ресурсите и нивно вклучување при имплементација на мерките и активностите предвидени со Националната стратегија.

Сите сугестии и предлози се соодветно инкорпорирани во Националната стратегија, со желба да се даде придонес кон социјалната инклузија на ранливите групи во општеството.

Дел 1. Вовед

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија за периодот 2010 - 2020 година (ревизирана), е резултат на стратешкиот процес кој се остварува согласно со Програмата на Владата на Република Македонија. Во остварувањето на стратешкиот процес се определуваат целите и приоритетите кои се сметаат за најважни, се дефинираат програми, проекти, мерки и активности, преку кои се остваруваат приоритетите и се утврдуваат потребните средства и ресурси за реализација на приоритетите.

Во градењето на Националната стратегијата, се тргнува од дефинираните приоритети и политики, но и од очекувањата кои треба да се остварат и мерките кои треба да се преземат за да се постигнат посакуваните цели.

Во таа функција се земени предвид постојните документи, закони, стратегии, планови, анализи, информации и други извори кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во оваа област, како и обврски од меѓународни ратификувани документи и акти.

Во Националната стратегија, се претставени состојбите и системските основи кои постојат во одделните области и кои треба да се менуваат и унапредуваат.

За таа цел, се предлагаат мерки, активности и решенија кои водат кон социјална инклузија и намалување на сиромаштијата во временски димензионирани зафати.

Предложениот текст ги синтетизира сознанијата до кои е дојдено во еден консултативен процес што се одвиваше на неколку нивоа.

Во подготвителниот период, согледани се потребите и причините за ревизија на Националната стратегија, како и одразите на различните влијанија кои се остваруваат во напорите за намалување на сиромаштијата и јакнење на социјалната кохезија во општеството.

Врз основа на подготвен план и доставен прашалник, остварени се бројни контакти, средби и разговори со претставници од 9 надлежни министерства, два секретаријати и три институции кои се вклучени во Националниот координативен механизам за следење на Националната стратегија. Нивните предлози и сугестии соодветно се вградени во текстот на истата.

Одржани се повеќе работилници на ниво на општини со претставници од различни структури, организации и институции. На овие средби, согледани се изворно аспектите кои се изразуваат и потребите кои се присутни во одделните општини на планот на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост. Овие сознанија се прикажани во Делот 6. од оваа стратегија, каде се истакнува потребата од активација на локалните власти во совладувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост, посебно за појави кои се изразени во локалните заедници.

Ревизијата се врши и во функција на усогласување на приоритетите и целите од Националната стратегија со Стратегијата за развој на Европската унија за раст и развој до 2020 во делот на брз, оддјлив и инклузивен раст. Приоритетите кои се определени во Стратегијата за развој на Европската унија за 2020, соодветно се вградени во ревидираната Национална стратегија 2010-2020, на начин кој ќе ги забрза процесите на социјалната кохезија и ќе се влијае на напорите кои се прават за остварување на полноправно членство на Република Македонија во Европската унија. Воедно е констатирана потребата, покрај постоењето на универзалниот пристап, да се вклучат и одделните специфики на ранливите групи за кои е потребно да се деталзираат потребите и барањата во функција на намалување на сиромаштијата и нивното социјално вклучување кои се прикажани во седмиот дел од оваа стратегија. Имено, мерките и активностите како универзален облик на достапност за сите грѓани до социјалните услуги и придобивки се задржани, а кон нив се вградуваат спецификите на одделни целни ранливи групи. При тоа, се прикажуваат нивните потреби и барања, како и по основа на разликите на ниво на држава и на ниво на општина.

Посебно е согледана улогата и потребата за зајакнување на локалната заедница, односно активација на општината во решавањето на социјалната инклузија на граѓаните.

Оформувањето на нов модел за решавање на проблемите кои ја предизвикуваат социјалната исклученост на граѓанинот, претпоставува оформување на средина и опкружување кое ги прифаќа сите луѓе и им дава подеднакви шанси и можности, да ги изразат своите потенцијали, знаења, способности и вештини. За социјално најранливите групи и заедници, како ромската, земени се предвид документите и стратегиите кои се донесени за решавање на специфичните проблеми со кои се среќаваат и истите се комплементарни и се зајакнуваат со мерките и одредбите од оваа стратегија.

Од друга страна, Националната стратегија е повеќесекторска стратегија со програмски карактер и заради тоа е неопходен поширок консултативен процес во фазите на нејзината ревизија. Тоа треба да ја обезбеди пошироката поддршка за имплементација на решенијата од Националната стратегија

Покрај тоа, искажана е потребата да се согледа институционалната поставеност и оперибилност на Националниот координативен механизам во функција на остварување на целите на Националната стратегија. Имено, Национален координативен механизам за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија, што е оформен со Одлука на Владата на Република Македонија со утврден мандат и надлежности, е со цел да се овозможи административна, финансиска и техничка поддршка на спроведувањето на Националната стратегија.

Во ревидираната Национална стратегија изоставен е делот: Анализа на тековната состојба со оглед дека се работи за доста обемен дел (над дваесет страници), кој е прикажан во основниот текст на Националната стратегија и во одделните анализи правени во функција на оваа стратегија и други макроекономски документи. Ова е со цел да се избегне повторување на прикази на податоци кои во поголем обем се познати, обработени, користени и прикажани (тоа се: демографските карактеристики и состојби, економската активност, невработеноста, карактеристики на пазарот на трудот, податоци за сиромаштијата, здравствената заштита, образованието, социјалната заштита, транспортот, комуникациите и домувањето, детската заштита и родовата димензија). За наведените области, во секое подрачје од ревидираната Национална стратегија се укажува на промените кои се остварени во периодот од донесувањето до ревизијата на истата. Намерата е да се даде концентриран текст, насочен кон активација и реализација на мерките и активностите кои во целина се претставени во ревидираната Национална стратегија и од кои зависи остварувањето на стратешката цел: намалување на сиромаштијата и социјална инклузија во Република Македонија.

Прашањето на родовата еднаквост и перспектива, е третирано во Националната стратегија и е вградено во одделните подрачја, како и во насоките за идни активности и мерки. Целта е да се постигне унапредување на положбата на жената, а во областите на социјален ризик да се преземаат зајакнати мерки на заштита, намалување на сиромаштијата и степенот на социјалната исклученост на жената.

Исто така, со цел да се прикаже комплексноста и целосноста на Националната стратегија, особено во делот на активните мерки и политики, претставени се сите делови кои се задржуваат без разлика дали се менуваат или остануваат непроменети, додека новопретставените мерки и активности се инкорпорирани во текстот, со што се оформува конзистентна ревидирана Национална стратегија за периодот 2010 - 2020 година.

Дел 2. Посветеност кон Стратегијата

Визија

Република Македонија да биде општество со намалена сиромаштија и социјална исклученост на своите граѓани преку :

- Обезбедување на пристап на сите до ресурсите, правата и услугите кои се неопходни за рамноправно учество во општеството и при тоа да води сметка за заштитата и исклученоста, а борејќи се против сите форми на дискриминација која води кон исклученост
- Активно социјално вклучување на сите, преку промовирање на рамноправно учество на пазарот на трудот и борба против сиромаштијата и исклученоста
- Политики на социјална вклученост преку добро координирани програми и мерки на сите нивоа на власта (централна и локална) и други релевантни фактори со ефикасни и ефективни јавни политики, вклучувајќи економски, фискални, образовни и тренинг стратегии и проекти.

Мисија

За кого:

Согласно со Уставот на Република Македонија, оваа стратегија е наменета за добросостојба на сите граѓани на Република Македонија, без оглед на социјалното потекло и видот на исклученоста, со истовремено посветување посебно внимание на ранливите групи, како и во локален контекст.

Што прави:

Мисијата на Стратегијата е да ги реализира следниве основни и битни процеси:

- Промоција и зголемување на можностите кои обезбедуваат граѓаните на Република Македонија да учествуваат во образовните, работните и општите социјални активности
- Справување и намалување на пречките за решавање на специфични проблеми на социјална исклученост на посебни ранливи групи, кои се соочуваат со тие пречки
- Промоција на социјалната вклученост кај децата и младите, со што ќе се создадат услови за долгорочни можности за наредните генерации
- Зајакнување на ранливите заедници за квалитетен живот и способност за справување со пречки за нивна благосостојба.

Со Националната стратегија се обликуваат политиките кои треба да доведат до остварување на целите предвидени во Стратегијата на Европската унија за раст и развој до 2020 година што базира на државните аспирации за евроатлански интеграции. Исто така, се овозможува исполнување на предусловите за започнување на процесот за усогласување на искуствата од добрите практики и политики од

европските земји, како и за достигнување на Милениумските развојни цели. При тоа се води сметка за примената на правичната застапеност на сите етникуми, согласно со определбите од Охридскиот рамковен договор.

Како тоа ќе биде остварено:

- Зголемени можности на пазарот на трудот преку нови работни места
- Справување со сиромаштијата на национално и локално ниво
- Активација на локалните власти за поголемо справување со потребите на ранливите групи
- Обезбедување на секое дете кое започнува со основното образование да е подготвено и способно да учи и да извлече максимални придобивки од годините поминати во образовниот процес
- Намалување или сведување на нула на бројот деца кои го напуштаат образовниот процес предвреме или се слабо оспособени за се справат со животот и можностите за работно ангажирање
- Зголемување на учеството во општеството и подготвеност и барање за доживотно оспособување и учење
- Отстранување на пречките со кои се соочуваат поединци за учество во општеството, вклучувајќи ги пречките од нарушено здравје, недостаток на самодоверба заради сиромаштија, неповолни услови за домување и несакани зависимости
- Елиминирање на дискриминацијата и нерамноправноста поради пол, раса, вероисповед, инвалидност и други основи
- Намалување на нерамномерно дистрибуираната здравствена заштита
- Обезбедување на квалитетни услови за домување за секого
- Намалување и отстранување на разликите помеѓу заедниците во општеството и оспособување на ранливите и обесправени заедници за подобро функционирање и стекнување на знаење и услови за тоа
- Поддржување и охрабрување на приватниот сектор за зголемен придонес за добросостојбата на ранливите заедници
- Промоција и поддршка на културата на активно граѓанство (добро владеење) во кое ќе биде овозможено: самостоен и самоодржлив развој, учество во цивилниот живот и активности во општеството и грижа за ранливите заедници
- Согледување на условите за воведување на адекватен минимален приход за задоволување на основните животни потреби, (или минимум стандарди), според препораките на ЕУ.

Зошто е потребна успешна Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост:

Социјалната вклученост тргнува од фактот дека секој во Република Македонија треба да има можност и пристап до ресурсите и услугите кои го прават неговиот живот поздрав, посреќен и по продуктивен, што е од примарна важност за секое јако семејство и секоја група во сите можни традиционални и нови форми на добро владеење. Кога семејствата и групите функционираат добро тоа значи дека во општеството постојат институции и процеси кои генерираат здраво живеење, безбедност, креативност, доверба и чувство на припаѓање. Семејствата и општеството кои водат грижа и кои се доверливи, се најдобра заштита против можна социјална исклученост.

Социјалната исклученост:

- Се зголемува за некои групи и места кои се соочени со повеќекратни проблеми со максимална комплексност
- Се појавува и концентрира во специјални моменти во животниот век, кога луѓето се соочуваат со промена на нивната животна улога или статус, промена на животните очекувања и одговорности (критични транзициски моменти)

Социјалната вклученост :

- Подржува социјални иновативни промени и е интегрално поврзана со економскиот развој и продуктивност
- Е одговорност на секого. Поединци и групи може да допринесат со нивното локално познавање и способности, посветеност, енергија и визија за општествена промена на подобро. Владата, приватниот сектор и услужните организации може да допринесат со нивното професионално знаење и потребните ресурси (материјални и финансиски) за поголема социјална вклученост.

Доброто владеење може да оствари промена на подобро. Луѓето чувствуваат дека се социјално исклучени кога мислат дека во нивното општество не постојат механизми кои овозможуваат да се слушне нивниот глас за работи кои ги засегаат нив лично.

Цели

Главна стратешка цел за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија е:

Намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија преку подобро користење и зајакнување на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на

условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизми за социјално вклучување на ранливите категории граѓани во локален контекст.

Специфични стратешки цели

- 1. Подобрување на условите и можностите за вработување, јакнење на претприемништвото и намалување на невработеноста, особено кај ранливите категории, подобрување на стандардот на живеење и јакнење на социјалната кохезија.*
- 2. Да се обезбеди целосен опфат на учениците во основното и во средното образование, да се подигне нивото на писменост и нивото на образование на населението, да се овозможи образование за ранливите групи и образовниот систем да се прилагоди на потребите на пазарот на трудот, да јакнат пазарните потенцијали за ангажирање на работоспособно население на сите нивоа.*
- 3. Оформување на систем на социјална заштита за најсиромашните граѓани, обезбедување на пристапи кон вонинституционални и институционални форми на заштита и зајакнување на капацитетите на системот на социјалната заштита и детската заштита, како и оформување на нов социјален модел и концепт, насочен кон поединецот и неговите потреби.*
- 4. Унапредување на пристапот и квалитетот на здравствената заштита за социјално исклучените групи, како и пристап на квалитетни услуги за долготрајна нега на социјално ранливите и исклучени групи, согласно стандардите и практиките на ЕУ.*
- 5. Намалување на нееднаквоста во обезбедувањето на транспортот и пристап кон самиот транспортен систем, со истовремено зголемување на квалитетот на услугите. Остварување на Информациско општество за сите, односно широко и ефективно учество во заедницата со помош на информациските и комуникациските технологии, за категориите кои се сметаат социјално исклучени во оваа област. Постигнување на стандардизирани и хармонични услови на домување за категориите на граѓани кои се сметаат за социјално исклучени во домувањето.*
- 6. Зајакнување на улогата на локалните власти во справувањето со сиромаштијата и социјалната обесправеност, создавање на капацитети и ресурси во функција на градење на социјалната кохезија*
- 7. Развивање на механизми за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите категории граѓани, со конкретни мерки и активности.*

Целите на Националната стратегија се оформуваат и остваруваат преку: механизми, мерки и активности, кои натаму детално се обработени. Врз основа на

согледаните состојби, како и потребите кај разни категории на социјално ранливи, сиромашни и исклучени лица и групи, се даваат можните правци за социјални промени. Со институционално согледување на можностите за социјално вклучување, обликување на нов пристап или модел за социјална инклузија и за оформување на разни форми на поддршка, како концепт кој овозможува создавање на подобри услови за ефективно и ефикасно ангажирање на граѓаните, се претставени можностите и мерките за намалување на сиромаштијата и за зголемување на вклученоста на социјално исклучените лица.

Сите овие постапки, активности и мерки, создаваат основа и можности за прилагодување кон мерките од Стратегијата на Европската унија за раст и развој 2020 и за креирање и хармонизација на заеднички политики за социјална инклузија, согласно со предвидените процедури.

Принципи

Основните принципи на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на Република Македонија се базира на :

- **Интегралност:** “мулти - димензионален проблем бара мулти - димензионално решение“
- **Превенција** – “подобро да се спречи од колку да се лекува“
- **Разбирање** за тоа “што е можно“
- **Вклученост** – “посветеност“ подразбира заеднички напори на централната и локалната власт, јавните установи, бизнис заедницата и релевантни невладини организации во идентификувањето на содржината на потребите за развој на специфични политики, програми и проекти, одделно за ранливите групи.
- **Охрабрување** –за успешно заедничко справување со општествените проблеми, неопходно е власта да ги охрабрува сите општествени фактори и да креира култура на “самопомош“ (*self-help*) кај поединци и групи.

Дел 3. Предлози на мерки, активности и политики

Врз основа на согледаните состојби во одделните области во кои се изразува или концентрира социјалната исклученост и сиромаштијата, се согледуваат потребите од промени кои можат да влијаат за надминување на негативните појави и за започнување на позитивни развојни процеси.

Со одделни мерки, активности, политики и решенија, кои може да бидат и временски димензионирани, се предлага обликување на стратешки пристап кон социјалната инклузија и намалување на сиромаштијата. Дел од нив се во функција, се предлага нивно доградување и/или менување во насока на подобрување на ефектите кои се остваруваат, додека дел се предлози кои треба системски да се обликуваат, оформат и имплементираат.

Усогласување со Стратегијата на Европската унија за раст и развој до 2020 година

Соочена со финасиската и економската криза во 2008 и 2009 година, како и заради потребата од дефинирање на стратешка рамка за развојот во периодот од 2010 до 2020 година, Европската комисија подготви документ: „Европа 2020: стратегија за паметен, одржлив и инклузивен раст,“ што беше усвоен на Европскиот самит од 17.06.2010 година. Во Стратегијата на сеопфатен начин се прикажани најважните елементи кои треба да овозможат совладување на кризата и остварување на раст и развој во државите членки на ЕУ во следниот период.

Стратегијата на Европската унија за раст и развој до 2020 година (во натамошниот текст Стратегија ЕУ 2020), има цел да обезбеди успешно излегување од економската и финансиската криза на Европа и да обезбеди одржлива иднина за граѓаните, со обезбедување на нови работни места и подобри услови за живот.

Се поставува прашање која е релевантноста на Стратегија ЕУ 2020 за земјите кандидати за членство во ЕУ и **зошто е потребно усогласување на одделните политики со оваа стратегија**. Имено, во самата Стратегија експлицитно се нагласува важноста на истата за земјите кандидати и државите од соседството на ЕУ, кои имаат значителен потенцијал, како патоказ за забрзување и компатибилност на процесот на реформи во идните земји-членки. Се истакнува дека: **"Стратегијата ЕУ 2020 не е релевантна само во рамките на ЕУ, но, исто така, нуди значителен потенцијал за земјите кандидати и нашите соседи и им помага да ги забрзаат своите реформи. Проширувањето на просторот на кој се применуваат правилата на ЕУ ќе создаде нови можности, како за ЕУ, така и за нејзините соседи."**¹

¹ Европа 2020, Стратегија за паметен, одржлив и инклузивен раст, стр. 23.c

Од земјите членки на ЕУ, се очекува, земајќи ги во предвид рамките на Стратегијата ЕУ 2020, прецизно да ги дефинираат нивните цели и резултати, како и мерките кои ќе бидат имплементирани во следниот финансиски период (по 2013 година.) преку државниот буџет, структурните фондови и други извори на финансирање, со цел да ги задоволи долго воспоставените заеднички цели. Овие очекувања се однесуваат и за земјите кандидати, поради што се изразува потребата од прилагодување на нивните политики и развојните концепти.

Ако се анализираат подлабоко искажаните цели во Стратегијата ЕУ 2020, ќе се согледа дека формулираните приоритети истовремено кореспондираат или се совпаѓаат со развојните приоритети на Република Македонија. Така, макроекономската стабилност, јакнењето и развојот на инфраструктурата, подобрувањето на образованието, зголемувањето на инвестиции за развој, одделно за животната средина, намалувањето на сиромаштијата и социјалната обесправеност, справувањето со корупцијата и организираниот криминал, оформувањето на ефикасно судство и други специфики кои јасно се изразени, кореспондираат со барањата на споменатата стратегија. Со проширување на принципите на Стратегијата и правилата на ЕУ, се создаваат нови можности за економско јакнење и излегување од кризата.

Затоа, Стратегијата ЕУ 2020 може да биде **патоказ и катализатор на реформите во земјите кандидати** за членство во ЕУ, како и за Република Македонија, и тоа како на национално ниво, така и во регионалната соработка.

Стратегијата има пет водечки цели и тоа: вработување, истражување и развој, образование, социјална вклученост, односно борба против сиромаштијата и климатските промени и енергијата кои треба да се реализираат до 2020 година. Тие претставуваат цели на иднината на Европа.

Стратегијата ЕУ 2020 е фокусирана на три меѓусебно поврзани приоритети и тоа:

1. Паметен раст – развој на економијата базирана на знаење и иновации (научно-технолошки истражувања и развој, иновации, образование и дигитално општество)
2. Одржлив раст - преку поттикнување на конкурентноста и производството кое поефикасно се однесува кон ресурсите, позелена економија
3. Инклузивен раст - подобра партиципација на пазарот на труд, економија со висок степен на вработеност, борба против сиромаштијата и социјална кохезија

Со оваа стратегија Европа во глобални рамки треба да се развие во паметна, одржлива и инклузивна економија. Во рамките на приоритетите се покренуваат седум иницијативи: иновации, младите во движење, дигитална агенда за Европа,

ресурсна ефикасност, индустриска политика, нови квалификации и можности за вработување и европска платформа за борба против сиромаштијата.

Република Македонија е целосно насочена кон реализација на целите од оваа стратегија. Во континуитет креира и спроведува политики, стратегии и мерки, насочени кон обезбедување на сеопфатен економски раст за нови работни места и подобрување на животниот стандард на граѓаните. Зголемувањето на стапката на вработеноста, зајакнување на фискалната политика, зголемување на инвестициите, поддршка на иновациите, се дел од зедничките предизвици на земјите од регионот за нивниот развој, а во насока на регионалната соработка во рамки на агендата на ЕУ 2020.

Напредокот во реализацијата на приоритетите е предвидено да се мери преку успешноста и исполнувањето на одредени мерки кои се бројни и во одделни развојни сфери. Така на пример, во Стратегијата ЕУ 2020, Европската комисија предлага достигнување од 75% вработеност на европските граѓани на возраст од 20 до 64 години, вложување на 3% од европскиот БДП во истражување и развој, како и да се продолжи интензивно да се работи на исполнување на целите од климатската и енергетската стратегија. Покрај тоа, отворањето на нови работни места, како и зголемувањето на мобилноста на работно способното население и студентите, претставува основна цел на Стратегијата ЕУ 2020.

Споредено со стратешките приоритети на ЕУ со приоритетите утврдени во Националната стратегија за вработување на Република Македонија до 2015 година, одделни показатели се разликуваат. Со цел да се доближи компарацијата на националните цели со целите на ЕУ 2020, во табелата се дава компаративен приказ, при што претпоставената национална цел би требало да биде основа за натамошни продлабочени согледувања.

	Македонија 2010	Национална цел 2015	ЕУ цел 2020	Претпоставка национална цел РМ за 2020 ²
1 Стапка на вработеност (20-64г.)	48,1%	55%	75%	60%
2 Стапка на вработеност на млади (15-29 г.)	26,5%	29%	/	
3 Стапка на вработеност на млади (15-24 г.)	15,4%	17%	/	
4 Стапка на вработеност на жени (15-64 г.)	34%	42%	/	
5 Стапка на вработеност на постари лица (55-64 г.)	34,2%	41%		
6 Лица на возраст 18-24 кои рано го напуштиле образованието	15,5%	14%	10%	12%
7 Лица со завршено високо образование (30-34 г.)	17,1%	19%	40%	30%
8 Население кое живее под линијата на сиромаштија	27,3%	26%	/	21,5%

Извор: ДЗС, Анкета на работна сила 2010 за 1-7 и Анкета за приходи и услови на живеење 2010 (за ред 8)

² Наведените проценти во колоната се претпоставени како национални цели до 2020 година, односно тие се индикативни и за истите се неопходни натамошни хармонизирања и дебати.

Третиот приоритет од Стратегијата ЕУ 2020: **Инклузивен раст**, всушност е областа на посебен интерес, со оглед дека е поврзан со целите и подрачјата кои се обработени во Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија за периодот 2010 - 2020 година. (Другите два приоритети: паметен раст и одржлив раст, треба да бидат предмет на обработка во други документи) Од таму, во функција на насочување кон инклузивниот раст во Националната стратегија, дадени се приоритетите за подобра партиципација на пазарот на трудот, оформување на економија која продуцира услови за вработеност, претприемничко работење, зајакнување на борбата против сиромаштијата и зајакнување на социјалната кохезија.

Националната програма за усвојување на правото на ЕУ (НПАА) која се подготвува на годишно ниво, ги предвидува конкретните чекори за усогласување на националните политики и законодавство со европското законодавство, како и јакнење на капацитетите за спроведување на политиките за секое од 33 те поглавја. Планирањето на активностите во рамки на овој документ, кој има клучно место во интеграцискиот процес на РМ, ги користи како референтни забелешките од Извештајот за напредокот на Република Македонија на ЕК, препораките од работата на телата формирани во рамки на Процесот за стабилизација и асоцијација и мерките содржани во скоро започнатиот пристапен дијалог на високо ниво.

Согласно со НПАА во изминатиот период беа реализирани повеќе мерки од областа на социјалната политика и вработувањето, опфатени во подрачјето 3.19. 5 Социјална вклученост³: Формирање на Координативен механизам за мониторинг и имплементација на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020; Реализација и мониторинг на имплементацијата на избраните микропроекти од областа на борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост во 8 општини; Спроведување на обуки за невладиниот сектор на локално ниво за механизмите за отчетност, мониторинг и јавно учество на локалните невладини организации во политиките, програмите и буџетот на општините; Имплементација на проектот „Зајакнување на релевантните актери за социјална инклузија на локално ниво“ (IPA IV); Имплементација на проектот „Поттикнување на социјална инклузија и на инклузивен пазар на трудот“ (IPA IV) Имплементација на програма за патролни социјални работници во 3 пилот општини, со цел зајакнување на превентивната социјална заштита на локално ниво; Поддршка на проекти од областа на социјалната заштита и инклузија, имплементирани од страна на невладини организации и јакнење на соработката со граѓанскиот сектор во оваа област; Обезбедување на услуга бањско-климатска рекреација за пензионери и услуга летен и зимски одмор за деца во социјален ризик.

³ Според податоци од Секретаријатот за европски прашања при Владата на Република Македонија

Во фаза на реализација се следниве обврски: Ревидирање на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020, согласно со Стратегијата ЕУ 2020; Оперативен план за 2013 година за имплементација на ревидираната Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020; Организирање на on-line курс за јакнење на капацитетите за социјална инклузија, наменет за сите заинтересирани граѓани; Имплементација на проектот „Зајакнување на релевантните актери за социјална инклузија на локално ниво - Фаза 2“ (IPA IV); Поддршка на проекти од областа на социјалната заштита и инклузија, имплементирани од страна на граѓански организации и јакнење на соработката со граѓанскиот сектор во оваа област; Имплементација на програма за патролни социјални работници со вклучување на нови 3 пилот општини, со цел зајакнување на превентивната социјална заштита на локално ниво; Проширување на мрежата на народни кујни во рурални средини во 2 општини (Чешиново и Центар Жупа).

Со мерки насочени кон зголемена вработеност, со инвестирање во квалификации, со модернизација на пазарот на трудот и образовниот систем, како и со унапредување на системот на социјална заштита, се постигнува реална борба против сиромаштијата и за социјална кохезија. Се проценува, дека на процесите на стареење кои се одвиваат во Европа, може да се одговори само со максимално искористување на постојните потенцијали, односно со ефектуирање на човечкиот капитал и со пристап кон поквалитетни услуги.

Во наредните делови на ревидираната Национална стратегија 2010-2020, односно во одделните подрачја, се инкорпорираат усогласувањата со принципите од Стратегијата ЕУ 2020, со целите и иницијативите, како и со националните можности и приоритети во функција на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Подрачје 1. Вработување и јакнење на претприемништвото

Споредувањето на показателите за стапката на невработеност во изминатите години од донесувањето на Стратегијата покажуваат позитивни поместувања. Така, според податоците од АРС, стапката на невработеност е намалена од 32,0 во 2010 година на 30,6 во третото тримесечие од 2012 година. Иако процентот е мал сепак се покажува одредена тенденција на намалување. Промени има и во однос на активните политики за вработување кои исто така влијаат во позитивна насока.

Сепак неопходна е посветеност и итност за имплементирање на постојана, одговорна и ефикасна политиката на вработување, што е приоритет од највисока важност. Подобрувањето на вработеноста зависи од спроведување на сеопфатна макроекономска политика, како и од позасилен економски раст и инвестиции. Заради фазата на заздравување во пост-рецесиската фаза, состојбите со вработеноста можат да се подобрат и преку преземање на одредени мерки во делот на институционалното, административното и законското раководење на политиките за вработување.

Тоа во дел е направено со донесувањето на Законот за евиденција на невработеноста, со што се направени измени во делот на лица кои активно бараат работа и лица кои се водат во евиденцијата на невработени, со што реално се искажува бројот на невработените лица.

Овие и другите мерки, може да влијаат на намалување на нивото на непријавена работа, која според некои пресметки претставува 33 до 37 проценети од БДП, зголемување на стапките на вработеност кај ранливите етнички групи, (како што се Ромите - 78.5%); повисоки стапки на учество на жените на пазарот на трудот, особено оние од помалку застапените етнички заедници, како што се албанската и турска и тн.

Специфична стратешка цел

Подобрување на условите и можностите за вработување, јакнење на претприемништвото и намалување на невработеноста, особено кај ранливите категории, подобрување на стандардот на живеење и јакнење на социјалната кохезија и одржливиот демографски развој.

Резултати

За постигнување на оваа цел во вработувањето, треба да се постигнат следниве резултати:

- (1) Намалување на долготрајната невработеност
- (2) Зголемен пристап за вработување, посебно за младите и за одделни ранливи групи
- (3) Зголемена родова рамноправност при вработувањето

- (4) Креирање на еднакви можности при вработување за лицата со посебни потреби
- (5) Креирање на еднакви можности при вработување кај постарите лица (55-64 години)
- (6) Исполнување на уставното начело за правична и адекватна застапеност при вработувањето.
- (7) Зајакнување на претприемништвото
- (8) Ангажирање на социјално необезбедени лица во земјоделскиот сектор
- (9) Формализирање на неформалната економија

Мерки

За остварување на таа цел, се истакнуваат разни **приоритети, мерки и активности** со чие спроведување би се подобриле состојбите со социјалната исклученост од пазарот на трудот и тоа:

Резултат 1: Намалување на долготрајната невработеност

- 1) Лоцирањето на **причините** за долготрајната невработеност и врз таа основа предлагање на системски и други мерки за намалување на невработеноста.
- 2) Следење на **индикатори** кои детектираат ефекти од преземените активни мерки и политики (или пак упатуваат на негативната зона на делување од одредени политики), како предуслов за отстранување на пречките кои ја создаваат долготрајната невработеност.
- 3) Донесувањето **мерки со индивидуализирани програми** и активни делувања, со цел за отстранување на пречките за вработување на долготрајно невработените кои стануваат стигматизирани и социјално исклучени.
- 4) Обезбедување на фреквентни информации за потребите од работна сила на пазарот на трудот.
- 5) Субвенционирање на вработување на евидентираниите невработени лица кои потешко се вклучуваат на пазарот на трудот.
- 6) Иницијативи за **јавни работи** во региони во кои значителен дел од населението е изложен на социјални ризици, а со цел работно ангажирање на невработени лица заради стекнување на одредени практични знаења и вештини, рамномерен регионален развој, можност за континуирано работно ангажирање и можност за вработување, како и намалување на сиромаштијата.
- 7) Зголемено користење на **домашни ресурси** во инвестициската изградба со цел мултипликација на ефектите од инвестициите, бидејќи користењето на домашни ресурси ја поттикнува економската активност и влијае на растот на вработувањата.
- 8) Програми за подготовка за вработување, како и користење средства од одделни фондови, како и од Европската унија, за **обука и**

- преквалификација** на долготрајно невработените лица и нивно оспособување според потребите на пазарот на трудот.
- 9) Како резултат на кризата, одделен број работници се потешко доаѓа до работа и се во групата на долгорочно невработени лица за кои треба **дополнителни мерки и поттик** за долгорочно невработените лица да бидат прифатени на пазарот на трудот.
 - 10) **Намалување на трошоците за започнување бизнис**, со што се поттикнува поединците самостојно да отвораат фирми, а со тоа се олеснува товарот на социјаните фондови.

Мерките се во согласност со Стратегијата ЕУ 2020, додека мерките кои се обликувани во рамките на Министерството за труд и социјална политика, владините национални програми, акциските планови и поттикнувачките **мерки и натаму се актуелни** и истите треба постојано да се иновираат и прилагодуваат на состојбите во општеството.

Резултат 2: Зголемен пристап за вработување, особено за младите

- 1) **Поголем пристап за вработување** значи можност за остварување приход и подобар личен живот, за што надлежните институции и органи мора да создаваат услови за социјална инклузија на граѓаните во работните и општествените процеси.
- 2) Спроведување на **политиките на рурален развој** во кои е обезбеден преференцијален пристап до средствата и зголемен степен на поддршка на инвестициите на младите земјоделци. -Примена на мерката од Програмата за рурален развој за Помош на млади земјоделци за започнување на земјоделска дејност, во насока на преземање на земјоделско стопанство од млад земјоделец кој започнува со вршење на земјоделска дејност по прв пат, а паралелно со тоа и примена на мерка за Помош за напуштање на вршење на земјоделска дејност на стари лица со обезбедена парична помош до исполнување на условите за старосна пензија, но не повеќе од пет години, и тоа за носители на земјоделски стопанства кои го напуштаат земјоделското стопанство преку продажба на млад земјоделец и пред остварување на правото на пензионирање.
- 3) Организирање на **саеми за вработување**, како места на кои би се сретнувале понудата и побарувачката на работна сила, особено на локално ниво.
- 4) Создавањето на **еднакви можности** за вработување на младите, на инвалидите, кај постарите вработени и сите ранливи групи. Тоа се однесува и на создавањето на еднакви можности и **за сите етнички заедници** на пазарот на трудот, односно нивна поголема застапеност онаму каде што ги има во помал број. За таа цел, се предвидува имплементација на: правична застапеност на етничките заедници во државната администрација,

- единиците на локалната самоуправа (ЕЛС) и јавните претпријатија. Реализацијата на Стратегијата за Ромите - Декада на Ромите, која е важен активен документ, заедно со акциските и оперативните планови можат да придонесат за остварување на поголема социјална инклузија на оваа популација.
- 5) Интеграцијата на **младите луѓе** на пазарот на трудот, треба да се изразува пред се со постојаното отворање на нови и на слободни работни места, усогласување на образовниот систем со потребите на пазарот на трудот, а особено јакнење на интересот и условите за **започнување на сопствен бизнис**. Покрај тоа, со давање на поддршка за прво вработување на млади лица, со овозможување стекнување искуство преку стажирање и практиканство се оспособуваат поголем број млади луѓе полесно да се вработат, односно социјално да се вклучат. Во тие рамки, за истакнување се активностите кои се одвиваат и тоа: субвенционирање и поддршка за **вработување на деца без родители**, активностите во работните клубови, професионалната ориентација и друго кои треба да доведат до вработување и до намалување на времето на чекање за прво вработување на младите лица. Неопходни се индивидуални планови за вработување, програми за обука за младите кои ќе започнат сопствен бизнис.
 - 6) Воведување на **менторство во обуката на младите луѓе** во процесот на работа, со цел побрзо да ги совладуваат знаењата за потребите на конкретните работни места и за потребите на пазарот на трудот.
 - 7) Воспоставување на оптимален сооднос меѓу сигурноста на работникот и флексибилноста на вработувањето и отпуштањето со водење сметка за балансот меѓу приватниот живот и работата, односно поголема флексибилност при вработувањето особено на младите лица.

Резултат 3: Зголемена родова рамноправност при вработување

- 1) Во доменот на **родовата рамноправност**, неопходни се одлучни мерки за зголемување на учеството на жените на пазарот на трудот и намалување на разликата меѓу половите во однос на вработеност, невработеност и висина на платата. Врз основа на систематска анализа на родовите карактеристики на пазарот на трудот, може да се утврдуваат потребите за доквалификација, за надминување на родовиот јаз, и за поголемо вклучување на жените во работните процеси.
- 2) Со водење на активни политики за вработување, со поддршка за само-вработување и со кредитирање на активни програми и мерки насочени кон **вработување на жените**, може да се постигнат очекуваните резултати. Целта е зголемување на учеството на жените во вкупниот број на вработени лица и остварување на стапка на вработеност на жените во 2015 година од 42%. Ова вклучува: обука, активности за поттикнување на

претприемничкиот дух кај жените и за зголемување на свеста за женското претприемништво, подобрување на статусот на жената во националната економија (на пазарот на труд, пазарот на капитал, посебни инвестициони политики, учеството на жените во создавањето на БДП), активности за дообразование, стручно оспособување, преквалификација на невработени жени, вработување и самовработување, регулирање на работно-правниот статус и статусот на земјоделец за жените од руралните средини (жените земјоделки), како и вклучувањето на родовите механизми на централно и локално ниво во изработка, планирање, но и имплементација на овие мерки. Сето тоа е поддржано и во Националниот акциски план за родова еднаквост кој е насочен кон за подобрување на положбата на жената на пазарот на трудот.

- 3) Во врска со ова, се цени дека е неопходно внесување на **родов концепт** при креирањето на програмите и активните мерки за вработување, со опфаќање на посебни целни групи, како: жените кои се приматели на социјална помош, жртви на семејно насилство, жртви на трговија со луѓе, долготрајно невработени жени, самохрани мајки, како и по основа на технолошки вишок и стечај или по друга основа на социјална исклученост.

Од **родова перспектива** политиките за поголемо вработување, неопходно е да вклучуваат мерки со кои се обезбедува: продолжување на процесот на хармонизација и усогласување на законодавството во насока на еднакви можности на половите со законодавството на ЕУ; подготовка на програми за образование и обука со поголемо учество на жените, со цел создавање на поголеми можности за нивно вработување во секторите каде се помалку застапени; поттикнување на претприемништвото кај жените; унапредување и развој на мрежата на установи за грижа на децата.

Резултат 4: Креирање на еднакви можности при вработување за лицата со посебни потреби

- 1) Создавањето на **еднакви можности за лицата со посебни потреби**, претпоставува изработка на посебни **годишни и среднорочни програми** за рехабилитација и интеграција на лицата со посебни потреби на пазарот на трудот, со што се овозможува нивната социјална инклузија во општествени рамки. Овие мерки неопходно е да бидат следени со финансиска поддршка на државно и на локално ниво, која ќе биде коректор на неперфектноста на пазарниот интерес за оваа категорија граѓани.
- 2) Субвенционирање на вработување на инвалидни лица со цел зголемување на вработливоста и социјалната вклученост на оваа категорија на невработени лица и нивно интегрирање на пазарот на трудот

Резултат 5: Креирање на еднакви можности при вработување кај постарите лица (55-64 години)

- 1) Во рамките на ранливите групи, потребно е да се имаат предвид и создавањето на еднакви можности за раст на вработувањата кај **постарите вработени** (55-64 години), кај кои стапката на вработеност изнесува 34,2%. Транзициониот процес и нивната несоодветна квалификација во однос на современите потреби на пазарот на трудот (вештини и знаења, особено информатички), се главните причини за ваквата состојба. Зголемувањето на 41% на стапка на вработеност на постарите вработени до 2015 година е предвидено како стартешка цел. Во тие рамки и примената на моделот на флексибилност треба да ја олесни можноста за вработување на овие лица, како и поддршка за доквалификација или преквалификација и обуки за струки кои се барани.
- 2) Стареењето на популацијата може да ја зголеми стапката на вработеност, но тоа не е решение со оглед дека се зголемува бројот на пензионери при ист или намален број на вработени што ја налага потребата за **усогласување на овие небалансирани трендови**. За Македонија тешко ќе бидат остварливи проекциите на ЕУ за зголемување на стапката на вработеност на лицата на возраст од 20 до 64 години на 66% од населението до 2020 година, па затоа се предлага ниво до 60%. Промени се можни заради неповолните демографски трендови како и влијанието на кризата, а не како резултат на растот на продуктивноста и отворањето на нови работни места.

Резултат 6: Исполнување на уставното начело за правична застапеност и адекватна застапеност при вработувањето

- 1) Стимулирање на **политики** што ќе придонесуваат за зголемување на бројот на вработувања на припадниците на помалите заедници согласно нивната процентуална застапеност на одредено подрачје, согласно определбите од Охридскиот рамковен договор.
- 2) Инвестирање во **програми** за стекнување специфични знаења и вештини според барањата на пазарот на труд за таргетирани групи лица од ранливите категории и од ралзичните етнички заедници кои се помалку застапени во вработеноста, со што се создава инклузивност на зедниците на пазарот на трудот.

Резултат 7. Зајакнување на претприемништвото

Претприемништвото како движечка сила на пазарните односи и на ангажирање на факторите за производство несомнено бара услови и поддршка кои ќе го воспостават системот на претприемничко ангажирање на граѓаните во сите сфери на делување.

- 1) Поддршка на правни субјекти (мали и средни претпријатија и занаетчи) за отварање на нови работни места.

- 2) Зајакната **промоција** на нефинансиски и финансиски форми на **поддршка на претприемништвото**, подигнување на јавната свест за значењето на претприемништвото, подобрување на вештините на претприемачите, со цел зајакнување на конкурентноста на постоечките претпријатија.
- 3) Поддршка за започнување на сопствени бизниси и **самовработување** преку обука на заинтересирани невработени лица за осознавање на претприемништвото, изготвување на одржливи бизнис планови, помош при регистрација на сопствен бизнис и финансиска поддршка за започнување на бизнисот и/или финансиска поддршка за постојни бизниси на евидентирани невработени лица кои имаат искуство во вршење на дејноста (од АП вработување)
- 4) Давање **помош на претприемачите** за учество во проекти, навремени информации за објавени тендери во рамки на ИПА, ФП7 и други програми и фондови на ЕУ, до кои македонските компании и институции имаат пристап.
- 5) **Поддршка на бизнис центрите, бизнис инкубаторите и техничко-технолошките паркови** и со зајакнување на капацитетот на постојните регионални центри, со развој на бројни програми кои ќе обезбедат нови деловни врски низ светот. Особено важно за развој на пазарот и на капацитетите, е основање на нови и поддршка на постојните **деловни инкубатори**, со што се обезбедуваат бројни услуги за малите и средните претпријатија.
- 6) Поддршка на работењето на **центрите за трансфер на технологија**, исто така, е неопходна, со цел подигање на свеста за важноста на примената на новата технологија, полесен трансфер на новата технологија и развој на центри за истражување и развој.
- 7) Со **размена на искуства** за развој и унапредување на претприемништвото, менаџментот, техниките на водење на преговори, нови маркетиншки стратегии, методи на продажба, современи техники за освојување на нови пазари и други активности, се создаваат можности за нови работни места и за поголема социјална инклузија.

Резултат 8. Ангажирање на социјално необезбедени лица во земјоделскиот сектор

- 1) Зголемувањето на бројот и опфатот на лица кои ќе можат да користат земјоделско земјиште во државна сопственост на плодоуживање (мерката успешно се спроведува, со што категории лица корисници на право на социјална парична помош може да се стекнат со можност за свое вработување и вработување на членови на семејството, како и други лица)
- 2) Олеснување на постапката за издавање на потврди од ЦСР и соодветна документација од Агенцијата за катастар на недвижности за социјално

- необезбедени лица за добивање можност за користење на земјоделско земјиште во државна сопственост на плодоуживање
- 3) Поддршка од Министерството за земјоделие, шумарство и водостопанство, како и Агенцијата за поттикнување и развој на земјоделството во фазата на примарното земјоделско производство, како и во фазите на преработка и пласман на земјоделските производи за лицата корисници на СПП.
 - 4) Согледување на можности мерката да се примени и во други области, дејности и гранки каде што постојат услови за давање на државен имот на плодоуживање на социјално необезбедени лица, со обврска за вработување на лица од ранливите категории.
 - 5) Зајакната поддршка на нефинансиски и финансиски форми на социјално необезбедените лица преку совети за успешно водење на агробизнис, подобрување на вештините на овие лица со цел зајакнување на конкурентноста и настап на пазарите.

Резултат 9. Формализирање на неформалната економија

- 1) **Трансформирање** на неформалната економија во формална со активни мерки и политики и во обем кој е контролабилен и прифатлив за пазарните економии.
- 2) Јакнење на способноста на државата (и општините) за собирање **данок, или јавни приходи**, што ќе создаде повеќе можности за нови работни места или за помош на оние кои се надвор од пазарот, преку програмите за социјална заштита.
- 3) Примена на **искуствата** од одделни земји за разните модели и методи на трансформација на неформалната во формалната економија кои дале ефекти.
- 4) Обезбедување **шанси на лицата** кои се занимаваат со неформална или со сива економија, да работат во официјалната економија и можности за регистрирање на активностите со плаќање на одредени минимални даноци или паушали. Поединците, исто така, би имале зголемена сигурност и тоа не само во сегашната состојба, туку, исто така, и во однос на нивните идни приходи, како што се пензиите, осигурување за невработеност, користење на социјалните права итн.
- 5) Преземање на сеопфатна **студија** за прецизна систематизација на категориите на работни места кои постојат на неформалниот пазар; карактеристиките на „формално невработените“ според: нивната позиција на пазарот на трудот, степени на стекнато образование, етничка припадност, место на живеење, итн.
- 6) Имплементирање на политика и мерки за **постепен приод** во регистрирањето на „сивите“ бизниси и работи во формалниот пазар, вклучувајќи фази кои се неопходни за „новиот“ учесник на пазарот на

трудот да се справи со финансиските оптоварувања, т.е. со реалните трошоци на формалниот пазар. Ова може да вклучи: постепени плаќања, одлагање на плаќањето на обврските за одреден период, давање заеми по „државно-фиксни“ стапки, субвенционирани грантови за определени намени кои значат формализирање на бизнисите итн.

- 7) За одделни бизниси кои се специфични и се поврзани со ранливите категории, како модел може да се примени **брзата и ефтина регистрација** (под посебна, најниска, дури и симболична тарифа) на нерегистрираните мали бизниси и нивно водење во евиденција на т.н. **„отворен инкубатор„** во кој во период од три години овие бизниси би добивале поддршка и помош од државата и локалната валст, а потоа би се префрлиле во легалните бизниси.
- 8) Редовните „формални“ бизниси кои веќе постојат, не треба да се остават непривилегирани и „стигматизирани“ и без никаква компензација, заради фактот дека тие се „редовни плаќачи“. Со цел да се одбележи нивното редовно плаќање на даноците, треба да се преземаат одредени **„финансиско-издржливи, мерки** за да се „наградат“ и истовремено придобијат како поддржувачи на целокупната стратегија за формализација на пазарот.
- 9) Примена на мерките од Програмата за финансиска поддршка на земјоделството (директни плаќања) за одделни категории носители на земјоделско стопанство кои имаат правен статус Индивидуален земјоделец, со цел намалување на сивата економија во земјоделството.

Предуслови

Во делот на зголемување на стапката на вработеност и усогласување според европските таргети потребно е:

- 1) Следење и компарирање на спроведувањето на акциските планови за вработување во следната деценија со земјите членки на ЕУ, кои имаат слични карактеристики како Македонија (Словенија, Литванија, и др), како метод на **најдобри практики**.
- 2) Јакнење на улогата на социјалните партнери надвор од јавниот сектор и јакење на социјалниот дијалог како инструмент за оптимизација на односите меѓу заштитата на работниците и заштитата на работодавачите.

Трансферот на неформалната економија во формална, претпоставува повеќе **фази** во решавањето на овој проблем и тоа:

- 1) Оформувањето на **индикатори** за следење на трансферот на неформалното во формално работење, согласно со принципите на Европската унија.

2) Измените во **даночниот систем**, системот на **социјално осигурување** и системот на други видови поттици и поддршка што ќе влијаат на зголемувањето на интересот кај нерегистрираните фирми да се регистрираат.

3) **Бенефициите за започнување на бизнис** и поддршка на бизнисот треба да бидат поврзани со регистрираната дејност. Ова го зголемува процентот на трансфер на неформалната и сивата економија во легална и формална.

4) Создавање на услови за примена на соодветни **казнени мерки** за креаторите на нелегалниот бизнис, како и можност за одлагање на примена на казните ако се оствари трансфер на неформалниот во формален бизнис. Зајакнување на надзорот и казнените мерки за оние кои работат во сивата и црната економија, односно засилување на инспекцискиот надзор, зајакнување на кадровските капацитети на инспекцијата и интегрираната инспекциска работа (соработка и координација на инспекторатот за труд, пазарната инспекција, даночната со останатите инспекциски служби), значително ќе придонесат за намалување на неформалната економија.

б) Давање на **преоден период за лицата корисници на социјална помош** да ги легализираат неформалните бизниси, односно да не се оди веднаш на укинување на паричната помош за да не се изгуби интересот за легализација на бизнисите, кои потоа со зајакнувањето, од корисници, стануваат контрибутори во буџетите на државата и општините.

Подрачје 2: Прилагодување на образованието со пазарот на трудот

Образование

Законската регулатива на Република Македонија, нуди добра основа за подобрување на социјалната инклузија преку образованието. Започнати се бројни процеси кои треба да овозможат градење на стратегии и воспоставување на механизми за користење на образованието во насока на европските интеграциски процеси. Дел од тие процеси ќе можат да се препознаат во препораките кои следат, за веќе започнатите заложби на општеството кон подобрување на неговата инклузивност, во насока на исполнување на обврските од Стратегијата на ЕУ 2020.

Донесени се бројни мерки, проекти, стратегии, направена е промена на законските прописи, концепции и имплементација на конкретни мерки (бесплатни учебници, превоз, сместување и обезбедување на стипендии за ранлива група на ученици) работи на подобрување на социјалната кохезија и социјалната инклузија. Донесени се Стратегија за развој на образованието, Стратегија за образование на возрасни, Концепција за основно образование, Концепција за стручно образование, Концепција за занимања, Концепција за постсредно образование, Стратегија „Чекори кон интегрирано образование,, Прирачник за спречување и заштита од дискриминација, како и вградување на одредби од меѓународни конвенции и договори во домашното

законодавство. Но, сепак е потребно натамошно прилагодување и осовременување на образованието кон пазарните барања.

Пазар на труд

Образованието и пазарот на трудот се поврзани и обусловени. Врз таа основа, согледана е потребата за спроведување на сеопфатен пакет на координирани макроекономски политики, како и политики за вработување на сите нивоа, со цел да се подобри знењето, деловната клима и олеснување на административните процедури за отпочнување и раст на фирмите. Координираните макроекономски политики треба да ја зачуваат тековната стабилна средина, но истовремено и да овозможат поголема динамика во економијата, базирана на знаења според барањата од Стратегијата на ЕУ 2020 и обликување на инклузивен пазар на труд. Започнувањето на инвестициона активност базирана на користење на домашни ресурси и образована и оспособена работна сила е неопходност за воспоставувањето на динамичен економски раст. Околу 8.400 лица во изминатите две години ги зголемиле своите знаења и способности потребни за вработување во рамки на проектот „Поддршка за вработување на младите луѓе, долгорочно невработените и жените“, финансиран со грант од Европската унија. Дел од нив преку овие активни мерки успеале да најдат вработување (околу 500 лица) Се цени дека со вакви обуки и начин на осознавање на потребите на пазарот на трудот може да се остварат многу подобри резултати и бројот на невработени да се намалува.

Специфична стратешка цел

Да се обезбеди целосен опфат на учениците во основното образование, да се обезбеди целосен опфат на учениците во средното образование, да се подигне нивото на писменост на населението, да се подигне нивото на образование на населението, да се овозможи образование за ранливите групи и образовниот систем да се прилагоди на потребите на пазарот на трудот, да јакнат пазарните потенцијали за ангажирање на работоспособно население на сите нивоа.

Резултати

За постигнување на оваа цел во образованието, треба да се постигнат следниве резултати:

(1.1) Сите ученици од соодветната возраст да се запишани во основно училиште и да го завршат основното образование.

(1.2) Наставните програми (курикулумите) и учебниците да се прилагодени на потребите на децата со посебни образовни потреби

(1.3) Работата на наставниците со децата со посебни образовни потреби да е унапредена

(1.4) Подобрување на пристапот до образование за сите деца

(2) Сите ученици да се запишуваат во средно училиште веднаш по завршување на основното и да го завршат средното образование:

(3) Намален е процентот на неписмено население и зголемена е реалната писменост преку оспособување на учениците за читање и пишување со разбирање

(4) Зголемен е процентот на завршени средношколци кои се запишуваат на високообразовните институции и се стекнуваат со диплома за завршено високо образование

(5) Обезбедени се услови за поврзување на средното образование и образованието на возрасните со пазарот на трудот

(6) Обезбедени се правата на сите етнички заедници согласно со Охридскиот рамковен договор во еден интегративен образовен систем, со цел поддржување на развитокот на едно кохерентно општество.

(7) Зголемување на бројот на нови работни места и создавање на услови за рамноправен пристап до пазарот на трудот за припадниците на етничките заедници

(8) Оформување на инклузивен пазар на труд

(9) Намалување на непријавената работна сила

(10) Подобрување на положбата на жената на пазарот на труд

Мерки

Резултат 1.1: Сите ученици од соодветната возраст да се запишани во основно училиште и да го завршат основното образование:

а. Општи мерки

- 1) Доследна примена на законските барања за определување на реонот што му припаѓа на секое училиште и обезбедување на списоци на ученици на соодветната возраст што треба да бидат запишани во даденото основно училиштето според реонот во кој припаѓаат
- 2) Покрај примена на принципот на реонизација, училиштата да се поттикнат да примаат и ученици од социјално загрозени семејства кои се во близина на училиштето, но припаѓаат на друг реон (надзорот го вршат ДПИ). Опфатот на ученици да се врши врз основа на доставени списоци од МВР до локалната самоуправа и според теренската работа на инспекторите
- 3) Фокусирање на мерки за стимулирање на запишувањето и редовното посетување на училиштето и избегнување на мерки со кои се санкционира незапишувањето и непосетувањето.

3.1 Стимулирање на уписи во градинки, како основа за натамошно школување, соработка со невладини организации и со родители

3.2. Стимулирање на редовно посетување на наставата со:

- одржување на дополнителна настава (регулирано со Законот за основно образование, член 27)
- кампања за училишно ненасилство
- советување на ученици и родители
- бесплатни учебници

- бесплатен превоз
- финансиска помош за деца со посебни потреби (превоз за ученикот и придружбата)
- обука на наставниците
- вработување на психолози, педагози и дефектолози
- интегрирана стратегија на образование
- социјална помош за ранливи категории
- подобрување на инфраструктурните објекти (санација на санитарни јазли, реконструкција, опремување со нагледни средства, пристапни патеки за деца со телесен инвалидитет)
- прилагодување на курикулумите според возраста на учениците
- изучување на јазикот на заедниците.

б. Посебни мерки за децата со пречки во развојот

- 1) Евидентирање на бројот на децата со пречки во развојот во пописот на населението
- 2) Евидентирање на децата со пречки во развојот преку обезбедување соработка меѓу општината, здравствените и социјалните установи
- 3) Обезбедување на функционална класификација на децата со пречки во развојот (што можат да прават), наместо фокусирање единствено на дефицитите во нивните способности (какви „оштетувања“ имаат), за да може соодветно да се определи можноста за нивно вклучување во редовната настава. Оваа мерка која се реализира само во специјалните училишта би требало да се воведат и во редовните училишта
- 4) Вклучување на децата со пречки во развојот во специјалните паралелки и училишта само тогаш кога е тоа од најдобар интерес на детето (неопходно за неговиот севкупен развој)
- 5) Прилагодување на инфраструктурата на редовните основни училишта на потребите на децата со пречки во телесниот развој, кои вклучуваат и внатрешни интервенции, според Правилникот за стандарди и нормативи за проектирање, издаден од страна на Министерството за транспорт и врски и други светски нормативи
- 6) Прилагодување на софтверите на компјутерите за деца со посебни потреби во училишта каде има потреба за тоа
- 7) Обезбедување дополнителни финансиски и кадровски бенифиции за редовните основни училишта што запишуваат деца со пречки во развојот, а по потреба вработување психолози и дефектолози во училиштата
- 8) Подготовка на посебни програми за основно образование на деца кои на 11-12 години не се опфатени во основното училиште, за да не чекаат до 15 години за да се вклучат во образованието за возрасни

в. Посебни мерки за децата Роми

- 1) Обезбедување финансиски средства за задолжително вклучување на децата Роми и децата од другите социјално загрозувани семејства во јавните предучилишни установи
- 2) Доделување парична помош на социјално загрозуваните семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условени парични трансфери)
- 3) Обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенифиции за основните училишта со значителен број деца Роми
- 4) Зголемување на квотите за запишување и обезбедување на стипендии за студирање на Роми на наставничките факултети, особено на оние што подготвуваат одделенски наставници и воспитувачи
- 5) Намалени критериуми за упис на ученици Роми во јавните средни училишта
- 6) Обезбедување на стипендии во поголем обем за ученици Роми
- 7) Обезбедување на менторство и таторство за сите ученици/стипендисти, како и други ученици од ромска националност од училиште во кое учат, кои ќе им помогнат во процесот на учење и кои ќе придонесат за нивна подобра социјализација.
- 8) Воведување на задолжителна дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладување на наставниот материјал
- 9) Вклучување на невладиниот сектор во активности за подигање на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес
- 10) Оспособување на наставници за работа и обука на ученици Роми

Резултат 1.2: Наставните програми (курикулумите) и учебниците се прилагодени на потребите на децата со посебни образовни потреби

- 1) Прилагодување на методиката на совладување на јазикот на наставата за потребите на децата Роми чиј мајчин јазик е ромскиот
- 2) Обезбедување на мултикултурен пристап во учебниците и наставните материјали, преку вклучување на содржини за историјата, културата и традицијата на Ромите, што ги отсликуваат во позитивно светло
- 3) Потребно е да се постигне доусовршување на содржините во учебниците.
- 4) Обезбедување на присуство на ликови и слики на деца со пречки во развојот во учебниците и наставните материјали.

Резултат 1.3: Работата на наставниците со децата со посебни образовни потреби е унапредена

- 1) Оспособувањето на постоечките и идните наставници да можат да ја прилагодат наставата на потребите на децата со различни способности (и особено со посебни образовни потреби), од различно социјално потекло и од различна културна припадност и да ги препознаваат предрасудите што се манифестираат кон децата со пречки во развојот и децата Роми во училишната средина и да се борат против нив
- 2) Обезбедување на континуирана едукација на наставниот кадар за подигање на свеста за родовата и етничката рамноправност и елиминирање на родовите и етничките стереотипи и предрасуди од наставниот процес
- 3) Обука на наставници - ментори на ученици Роми
- 4) Формирање на ресурсен центар од стручни лица (на ниво на општина) за работа со деца со посебни потреби, што ќе соработува со наставниците кои работат со деца со посебни образовни потреби во редовната настава
- 5) Воведување на систем на ментори - наставници и соученици - тутори во работата со децата со посебни образовни потреби, како и ученици од Ромската националност кои ќе им помогнат во образованието и ќе придонесат за нивна подобра социјализација
- 6) Примена на развиениот систем за мониторирање на работата на наставниците, за да се обезбеди напредок во постигнувањата на децата со посебни образовни потреби, но и да се спречи можноста за манифестирање на секаков облик на предрасуди кон децата што се подложни на тоа
- 7) Обезбедување на предност за вработување наставници Роми во училиштата во кои значителен процент од учениците се припадници на ромската заедница

Резултат 1.4. Подобрување на пристапот до образование за сите деца

- 1) Воведување на задолжителна бесплатна претучилишна година во градинките
- 2) Зголемување на бројот на детските градинки во руралните населени места и спроведување на активности за отворање на групи за деца во други просторни услови.
- 3) Подобрување на пристапот на децата од руралните средини до училиштата со надминување на сите постоечки проблеми во однос на транспортот.
- 4) Воведување на соодветен транспорт за децата со посебни потреби, вклучувајќи ги децата во количка, преадаптација на постоечката транспортна мрежа и инфраструктура, како и поставување на светлечка и звучна техничка опрема.
- 5) Преадаптација на училишните згради во насока на лесен физички пристап за сите деца, и тоа не само до зградата туку и во самата зграда.

Резултат 2: Сите ученици да се запишуваат во средно училиште веднаш по завршување на основното образование и да го завршат средното образование:

а. Општи мерки

- 1) Проширување и реструктурирање на мрежата на средни училишта на начин кој ќе ја приближи на потребите на учениците на локално ниво, со што на учениците ќе им се понуди поголема можност за избор на средното училиште кое ќе биде поблиску до нивниот дом
- 2) Врз база на проценка на растот на бројот на учениците и анализата на потребите на пазарот на трудот, локалната самоуправа треба да ја проширува мрежата на училишта,
- 3) Според потребите на работодавачите и барањата на пазарот на трудот треба да се воведуваат нови струки и профили во средните стручни училишта.
- 4) Обезбедување на механизми за следење на бројот на децата што завршиле основно образование и колку од нив се запишуваат во средно училиште преку континуирана соработка со локалната самоуправа, следење на состојбите преку Државниот просветен инспекторат и од податоците од електронскиот дневник.
- 5) Обезбедување на компатибилност на наставните планови и програми од еден до друг вид средно училиште за да се обезбеди хоризонтална мобилност на учениците

б. Посебни мерки за децата од ранливите категории

- 1) Прилагодување на инфраструктурата на редовните средни училишта на потребите на децата со пречки во телесниот развој, кои вклучуваат и внатрешни интервенции, а не само вградување на пристапни рампи
- 2) Проширување на бројот на струките што се нудат во специјалните средни училишта за децата со пречки во развојот, покрај веќе донесените за ученици со оштетен слух и вид.
- 3) Обезбедување на привилегии при вработувањето на децата со пречки во развојот по завршувањето на средното училиште, како и оформување на проекти кои би ја поттикнале можноста за зголемување на нивото на вештини за овие деца
- 4) Доделување на парична помош на социјално загрозените семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условни парични трансфери)
- 5) Обезбедување на стипендии за учениците-средношколци кои потекнуваат од семејства кои спаѓаат во ранливите категории
- 6) Обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенефиции за средните училишта со значителен број деца Роми, давање на бесплатни учебници, бесплатен превоз и сметување во домови.
- 7) Вработување на наставници ментори во рамките на институциите и вработување на психолози, педагози и дефектолози.
- 8) Воведување на задолжителна дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладувањето на наставниот материјал

- 9) Вклучување на невладиниот сектор и координирање на нивните активности насочени кон подигање на потребата на родителите Роми, Албанци и Турци за образование на нивните женски деца, како и преку советувања и обуки на родителите (со печатење на брошури).
- 10) Примена на Прирачникот за недискриминација во воспитно образовниот систем во Република Македонија

Резултат 3: Намален е процентот на неписмено население и зголемена е реалната писменост преку оспособување на учениците за читање и пишување со разбирање

- 1) Засилување на дејноста на институциите, установите и невладиниот сектор вклучен во образованието на возрасните во спроведување програми за базично писменување на оние делови од населението што останале без формално образование или не успеале да го завршат основното.
 - За остварување на оваа мерка донесен е Закон за образование на возрасни и формиран е Центарот за образование на возрасни
 - донесен е Закон за отворени јавни универзитети за образование на возрасни и се отвораат отворени јавни универзитети за образование на возрасни
 - се подготвуваат програми за неформално образование на возрасни
 - започнато е со базично писменување на населението
 - се реализираат програми за оформување на средно образование, по општините каде има заинтересирани, од страна на Центарот за образование на возрасни. По полагањето на испитот се добива свидетелство.
 - за подигнување на квалитетот на образованието за возрасни одржана е обука за тренери (обучувачи) и наставници (ЦОВ во соработка со ДВВ).
- 2) Зголемен е опфатот и намалена на стапката на осипување на девојчињата од образовниот систем особено од руралните средини и етничките заедници за што може да се примени Законот за основно образование и Законот за средно образование, но и мерката советување на родителите
- 3) Подигање на квалитетот на образованието по мајчините јазици, со користење пристап кој ќе биде ориентиран кон обука и стекнување на вештини за читање и пишување со разбирање, како и печатење на соодветна литература за таа намена.
- 4) Примена на воведените стандардизирани тестирања на национално ниво на крајот од секој циклус на основното образование, што ќе овозможат секое училиште да следи колку успеало да ги постигне предвидените наставни цели, поврзани со реалното писменување на учениците.
- 5) Обезбедување на меѓународно споредливи мерки на стапката на писменост на населението
- 6) Учество на меѓународни тестирања (ТИМСС, ПИРЛС, ПИСА), со кои се прави споредба на квалитетот на нашето образование со другите земји

Резултат 4: Зголемен е процентот на завршени средношколци кои се запишуваат на високообразовните институции и се стекнуваат со диплома за завршено високо образование

- 1) Преземање на сите претходно наведени мерки за зголемување на опфатот во средното образование
 - задолжително средно образование, регулирано со Законот за средно образование
 - воспоставување на базата на податоци
 - соработка со локалната самоуправа, соработка на основните и средните училишта помеѓу себе на локално ниво, соработка со ДПИ за следење на редовноста на учениците, нивната вертикална проодност, осипување и рано напуштање на образованието и преземање на соодветни мерки за спречување на негативните последици, како и самоевалуација
 - задолжително одржување на дополнителна настава,
 - бесплатни учебници, превоз и сместување на учениците,
 - обезбедување на разни типови на стипендии за учениците/средношколци
 - реформирање на средното стручно образование (двегодишно, тригодишно и четоригодишно образование) воведување на атрактивни струки и профили, воведување на занимања според потребите на пазарот на трудот, воведување на стандарди за практична настава
 - спроведување на проектот „Моја кариера“, за практиканство
 - спроведување на истражувања за утврдување на слабите страни на образованието и нивно отстранување

- 2) Отстранувањето на родовите и етничките стереотипи во учебниците и наставните материјали за основно и средно образование и воведување на наставни содржини за родова и етничка еднаквост
Во рамките на наставните програми и учебници, постојат содржини и активности во функција на поддршка и продлабочување на процесите на родовата сензитивност преку содржините на образование за животни вештини. За таа цел, обучени се 4680 наставници во основното и средното образование, а, исто така, се изработени и прирачници за реализација на истите.

- 3) Обезбедување на финансиска поддршка во вид на бесплатно запишување на факултет, обезбедување на стипендии, бесплатно сместување во студентски домови и слично за завршените средношколци од социјално загрозените семејства, кои постигнале висок успех и продолжуваат редовно да студираат, опфат во дисперзираните студиски програми на факултетите.

- 4) Прилагодување на инфраструктурата на факултетите на потребите на младите со пречки во телесниот развој

- 5) Доследна примена на усогласената законска регулатива од областа на образованието со одредбите од Законот за еднакви можности на жените и мажите

Резултат 5: Обезбедени се услови за поврзување на средното образование и образованието на возрасните со пазарот на трудот

- 1) Прилагодување на реформираното средно стручно образование во правец на обезбедување на доволно можности за брзо и ефикасно оспособување на учениците за практични занимања, согласно со барањата на пазарот на трудот и европските трендови
- 2) Воведување на механизми за следење на образовните потреби на пазарот на трудот на редовна основа и објавување на тие потреби
- 3) Прилагодување на наставните планови на потребите на пазарот на трудот, со воведување на атрактивни струки и профили и стандарди за практична настава
- 4) Воведување на нови образовни профили и одржување на брзи курсеви за преквалификација за вработување преку АВРМ
- 5) Реализација на кратки курсеви за доквалификација и преквалификација во рамките на активностите на Центарот за образование на возрасни
- 6) Воведување на успешни механизми за соработка со компании и вработувачи
- 7) Развивање на програми за преквалификација и доквалификација прилагодени на различните целни групи, согласно со потребите на пазарот на трудот
- 8) Ширење на мрежата на верифицирани организации или индивидуи кои можат да спроведуваат преквалификација и доквалификација на возрасните, согласно со потребите на пазарот на трудот и следење на нивната работа
- 9) Примена на Прирачникот за верификација на посебни програми за образование на возрасни и Прирачникот за лиценцирање на институции за образование на возрасни, во функција на верифицирање на образовните институции
- 10) Верификација на посебни програми за образование на возрасни кои водат до добивање на сертификат
- 11) Обезбедување сертификатите добиени по завршената преквалификација или доквалификација да бидат конкурентни на пазарот на трудот.

Резултат 6: Обезбедени се правата на сите етнички заедници согласно Охридскиот рамковен договор во еден инегративен образовен систем со цел поддржување на развитокот на едно кохерентно општество

- 1) Преземање на активности за намалување на поделбите по етничка основа на сите нивоа на образовниот систем, вклучувајќи ги и административните структури
- 2) Организирање на воннаставни активности за учениците за подобро разбирање и запознавање на јазиците, културата, обичаите, а се со цел подигнување на

свеста дека интегративниот образовен систем е клучен елемент за едно кохерентно мултиетничко општество.

- 3) Изградба на свесност за потребите од толеранција по сите основи
- 4) Едукација за лицата од сите етнички заедници со почитување на разликите и специфичностите кои постојат

Резултат 7: Зголемување на бројот на нови работни места за ранливите групи

- 1) Постојано и зголемено отворање на нови работни места преку структурни промени и динамизирање на активностите кон нови вработувања, при тоа почитувајќи го начелото за правична и соодветна застапеност на сите заедници, согласно со Охридскиот рамковен договор, а собено на ранливите групи и Ромите.
- 2) Препознавање на разликите и карактеристиките што произлегуваат од пазарните барања, кои неминовно мора да ги респектираат и нивоата во образовните, старосните и родовите карактеристики, а во насока на градење на политика на социјална инклузија на ранливите категории граѓани.

Резултат 8: Оформување на инклузивен пазар на труд

- 1) Обликување на инклузивен пазар на труд преку инвестиции во човековиот капитал, со цел за адаптација на вештините и знаењата за современите дигитални барања и знаења.
- 2) Развој на активни и превентивни мерки за пазарот на труд, преку идентификација на потребите на пазарот, со истовремена поддршка на барателите, нивна обука и мотивираност за активно барање на работа.
- 3) Поддршка на лични иницијативи за основање на мали и средни претпријатија како највитален сегмент за отворање на нови работни места и семејни бизниси.
- 4) Системско оформување на социјалното претприемништво, градење на легислатива за социјалните претпријатија и социјалната економија, за вработување на лица од ранливите групи.
- 5) Зголемување на пристапот за вработување преку промоција на финансиска поддршка со микрокредити и даночни олеснувања.
- 6) Развој на проекти за вработување во локалните заедници и јакнење на свеста кај граѓаните за зголемувањето на инклузивноста на пазарот на трудот.
- 7) Обликување мерки и механизми за справување со пазарната сегментација, преку промоција на адаптивност за опстојување и унапредување на работата, преку примена на работното законодавство и социјалниот дијалог.
- 8) Подобрување на пристапот до квалитетни социјални услуги и креирање на интегрирани и координирани услуги, со вклучување на корисниците за задоволување на индивидуалните потреби на луѓето.

Резултат 9: Намалување на непријавената работна сила

- 1) Воспоставување на стимулации за оформување на постојан работен однос (или пак со скратено работно време),
- 2) Регулација на ангажирањето на нерезидентни работници,
- 3) Регулација на односот на исплата на просечни плати и должина на работните ангажирања
- 4) Постојана контрола на примената на законските мерки за непријавување на работната сила.

Резултат 10: Подобрување на положбата на жената на пазарот на труд

- 1) Зајакнување на активностите од областа на превенцијата, преку едукација и поголема информираност на жените работнички за сопствените права
- 2) Континуирани посети и креирање на механизми за мониторинг на спроведување на законските одредби во случај на повреда на работничките права
- 3) Обуки за родова сензибилизација на трудовата инспекција
- 4) Намалување на дискриминацијата врз основа на пол на пазарот на труд (пристап до работа и на работно место) и зголемување на степенот на имплементација на законските одредби за дискриминација врз основа на пол
- 5) Поголема ефикасност во имплементацијата на одредбите од Законот за еднакви можности на жените и мажите.
- 6) Инкорпорирање на родовиот концепт во системот на образование и системот за грижа на деца.
- 7) Унапредување и зајакнување на механизмите за родова рамноправност на национално и локално ниво, со поголем број иницијативи за намалување на ризикот од социјална исклученост на жените, со посебен акцент на жените од етничките заедници и жените од руралните средини, во соработка со невладиниот сектор.
- 8) Промоција и примена на механизмите за заштита во случај на нееднаков третман на жените и мажите;
- 9) Унапредување на законската регулатива и стратешките документи од областа на родовата рамноправност, со посебен акцент на мерки и политики за намалување на нееднаквостите во третманот меѓу мажите и жените и намалување на ризикот од социјална исклученост.

Предуслови

Мерките и активностите во доменот на вработувањето кои се донесени и кои во одредена мерка влијаат на ублажување на невработеноста, и натаму се актуелни и се дел од потребата за делување за подобрување на пристапот кон пазарот на трудот. Особено се однесува на активните мерки за вработување и програмите кои во изминатите години даваат резултати. Покрај нив, главните **предизвици за макроекономската политика во областа на пазарот на трудот** ќе произлезат од:

1. Номиналната (и реалната) конвергенција кон Европската унија, заради што политиките за пристап кон пазарот на трудот мора да се прилагодуваат и усогласуваат во раната фаза на координација со политиките на европските земји, а пред се со насоките од Стратегијата ЕУ 2020,

2. Националните приоритети за дејствување треба да се усогласат или да се кореспондентни со оние кои се идентификувани во Стратегијата ЕУ 2020, а се во функција да се одржи вработеноста, да се зголеми понудата на работна сила и да се модернизираат системите за социјална заштита; да се подобри приспособливоста на работниците и претпријатијата; и да се зголемат инвестициите во човечки капитал, преку подобро стекнување на современи знаења и вештини, прилагодени на потребите на домашниот пазар на труд.

3. Реализацијата на овие европски цели, треба да е во согласност со оформените политики креирани и промовирани на макроекономско и системско ниво во Република Македонија, во насока на развоен динамизам и повисоки економски и социјални перформанси.

Политиките и мерките за зголемување на вработеноста и флексибилноста на пазарот на трудот се едни од главните приоритети утврдени во Програмата за работа на Владата на Република Македонија и во одделни стратешки документи, а пред се во Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2015 година и Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2012-2013 година.

Децентрализацијата на можностите за вработување преку подготовка на локални акциски планови за вработување и континуираната имплементација на активни програми и мерки за вработување насочени кон одделни целни групи (млади лица, долгорочно невработени, жени, постари лица, ранливи групи), станува неопходност која треба да се остварува. Ова особено се однесува на вработување на невработени лица и социјално исклучени по разни основи, на државно и на општинско ниво и на ниво на индивидуални барања, како и со јакнење на социјалното претприемништво, со што се ослободуваат силите и потенцијалите за ангажирање на секој поединец, за поефикасна, но и поевтина држава и за социјална кохезија во општеството.

Подрачје 3: Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел

Целите и политиките во однос на социјалната заштита, се сметаат како едни од најважните приоритети на Владата на Република Македонија. Еден дел од тие мерки е вклучен во системот на социјална заштита, при што се присутни елементи на превенција, вонинституционална и институционална заштита и видови на социјална помош од социјална заштита. Политиките и определбите на Владата кои се имплементираат, се утврдени во бројни стратешките документи, како и оперативни програми за тековните години, со кои се постигнуваат промени согласно со

европските определби. При тоа, значајно место имаат меѓународните документи, конвенциите и препораките, меѓу кои се: Стратегијата за социјална кохезија на Европскиот комитет за социјална кохезија, Милениумските развојни цели на ОН во делот на првата развојна цел: намалување на сиромаштијата и други препораки врз основа на кои се врши постапно приближување кон законодавството на ЕУ.

Децата што живеат во сиромаштија се изложени на поголем ризик од социјално исклучување, затоа што недостигот на ресурси честопати ги ограничува нивните образовни и развојни можности и со тоа последователно ги спречува да учествуваат во економскиот, социјалниот и културниот живот во нивното општество.

Сите акции кои се насочени кон задоволување на материјалните барања на луѓето, обезбедувањето на нивното учество во општеството и општествените процеси и јакнењето на социјалното единство, се посакуваните цели на социјален модел во секоја држава во кој социјалната инклузијата е дел од процесите на реализација на социјалната држава. Квалитетот и квантитетот на инклузијата не зависи само од материјалното ниво или нивото на развиеност на едно општество, туку и од степенот на прифаќање на социјалните потреби на населението и нивното реализирање во целина.

Специфична стратешка цел

Оформување на систем на социјална заштита за најсиромашните граѓани, обезбедување на пристапи кон вонинституционалните и институционалните форми на заштита и зајакнување на капацитетите на системот на социјална заштита.

Заштита на децата и еднаков пристап до здравствена заштита и образование и запознавање на децата со нивните права.

Намалување на сиромаштијата и социјалната обесправеност преку оформување на нов социјален модел и концепт, насочен кон поединецот и неговите потреби.

Резултати

За постигнување на оваа цел во социјалната и детска заштита, за намалување на сиромаштијата и социјалната обесправеност, треба да се постигнат следниве резултати:

- (1) Заштита на најсиромашните граѓани
- (2) Обезбедување пристапи кон вонинституционалните и институционалните форми на заштита
- (3) Зајакнување на системот на социјална заштита
- (4) Заштита на децата од социјално исклучени семејства и деца во ризик
- (5) Заштита на децата кои употребуваат, односно злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори
- (6) Унапредување на здравствената заштита и еднаков пристап до неа за сите деца
- (7) Запознавање на децата со Конвенцијата за правата на детето

- (8) Обезбедување на мерки за поддршка на социјално обесправените
- (9) Оформувањето на прифатлив нов социјален модел

Мерки

Резултат 1. Заштита на најсиромашните граѓани:

- 1) Утврдување на линијата на сиромаштија во Република Македонија, во согласност со достигнатиот степен на економски развој и реалните можности на државата;
- 2) Се очекува бројот на лица кои немаат остварено право на пензија по основа на работен стаж, да се зголеми во најблиска иднина и тоа пред се како резултат на долгите стечајни постапки и нередовните и несоодветни регулирања на обврската, пред воведувањето на цела плата од страна на работодавците, да уплаќаат во фондот за пензиско осигурување. Затоа, се предлага овие стари лица да бидат вклучени во системот на социјална заштита и за нив да се обезбеди социјална парична помош на ниво на минимум на социјална егзистенција во Република Македонија
- 3) Во рамки на постојните форми на заштита за бездомниците треба да се обезбедат простории за привремен прием на акутно болни бездомни лица.
- 4) Треба да продолжат напорите кои ги вложува државата за активно вклучување на самохраните родители и припадниците на етничките заедници на пазарот на трудот, со градење на политика на позитивна дискриминација, почитувајќи ги условите и критериумите за квалитет при нивното вклучување, преку активните мерки за вработување.
- 5) Ревизија и измена на законските одредби кои во дел се рестриктивни за добивање на социјална парична помош на самохраните родители.

Резултат 2. Обезбедување на пристапи кон вонинституционални и институционални форми на заштита:

- 1) Унапредување на меѓусекторската соработка во заштитата на децата
- 2) Водење на континуирана кампања за исполнување на обврската да се пријават децата по раѓањето, како основа тие да ги стекнат правата според Конвенцијата за правата на детето
- 3) Посебни мерки на заштита и третман на деца и жени, жртви на семејно насилство
- 4) Континуирана заштита и третман за деца и жени жртви на сексуално насилство
- 5) Креирање на социјално заштитни програми специфично насочени кон помош и поддршка на деца кои злоупотребуваат дрога
- 6) Дополнување на Законот за локална самоуправа со одредба за обезбедување на грижа за старите лица (пр. отворање на мали дневни центри за стари лица)
- 7) Обезбедување на патронажна служба за помош и нега на стари лица во нивниот дом
- 8) Воведување на социјална карта на ризичните групи на ниво на заедница

- 9) Освен постоечките сервиси за заштита на семејство на ниво на заедница да се овозможи развој на мали групни домови и советувалишта за родители
- 10) Отворање на советувалиште за сторители на семејно насилство и засолништа за жртви на семејно насилство од различен пол и различни возрасни групи (засега има само за жени со деца).
- 11) Зајакнување на пристапот и координираноста на сервисите за ресоцијализација, реинтеграција и економско јакнење на жртви на семејно насилство и трговија со луѓе
- 12) Остварување на превентивни активности и услуги во однос на злоупотребата на дроги и други психотропни супстанции
- 13) Посебна поддршка на лица со инвалидитет во форма на помош од лични асистенти, (се однесува на програми за вработување и оспособување).

Резултат 3. Зајакнување на системот на социјална заштита

- 1) Издвојување на профилот патролен социјален работник, чија задача ќе биде насочена кон унапредување на положбата на поединците и нивните семејства на терен, во рамките на урбаните и рурални квартави на сиромаштија.
- 2) Градење на капацитети врз основа на принципите на стручност и компетентност треба да биде основен начин за обезбедување на соодветен кадар во државните институции на локално и државно ниво.
- 3) Вработување на социјални работници во психолошко-педагошките служби во основните и средните училишта (оваа активност е предвидена со измените во Законот за основно образование од август 2008 година, но заради отсуство на финансиски средства не е започната во пракса).
- 4) Потребна е ревизија на законската регулатива, заради утврдување и отстранување на рестриктивни законски одредби кои го ограничуваат правото на социјална заштита и помош за самохраните родители, особено мајки.
- 5) Остварување на родова сензибилизација и зајакнување на капацитетите на агенциите за вработување, како и сервисите за социјална заштита
- 6) Надминување на недостиг од механизам за осмислување на супервизорска служба за помош на социјалните институции, односно подготвување на соодветна методологија
- 7) Остварување блиска соработка со други владини тела вклучени во процесот на испорака на услуги (со Министерството за здравство и Министерството за образование) и градење стратегија и политика за развој на модели на партнерство помеѓу невладиниот сектор и државата.

Резултат 4: Заштита на деца од социјално исклучени семејства и деца во ризик

- 1) Спроведување на програма за информирање и едукација, посебно на ромската популација за пријавување на раѓањето на детето и обезбедувањето на потребната документација за истото.

- 2) Постојана активност за евидентирање на сите непријавени деца и давање на потребна помош во постапката за регистрација во матичната книга на родени (како и евиденција за нивните родители).
- 3) Меѓусекторска соработка во унапредувањето на заштитата на децата и усвојување на меѓусекторски протоколи за соработка, со кои ќе бидат јасно дефинирани обврските и видовите на соработка на учесниците
- 4) Предвидување на инклузивни програми наменети за деца на улица и за деца од институции
- 5) Оформување на посебни мерки на заштита и третман на деца жртви на семејно и сексуално насилство;
- 6) Поддршка за отворање на дневни центри за деца на училишна возраст и воведување на нов профил на социјален работник, теренски социјален работник. (Овој профил теренски социјален работник, е воведен во главниот град и дава добри резултати)
- 7) Регулација на институционална форма на заштита на деца во згрижувачки семејства, преку унапредување на нивните способности по пат на континуирано образование, супервизија, евалуација и мониторинг на овие семејства, со посебен акцент за семејства кои обезбедуваат згрижување на деца со посебни потреби.
- 8) Намалување на бројот на потребни документи за остварување и зголемување на висината на материјалните парични средства предвидени со Законот за социјална заштита и Законот за заштита на децата
- 9) Согледување на можноста носител на правото на детски додаток да биде детето како субјект на правата.
- 10) Законско овозможување правото на детски додаток да го остварат и семејства во кои родителите се невработени, т.е. истите се пријавуваат во Агенцијата за вработување, како загарантиран приход за децата во таквите семејства.
- 11) Детскиот додаток да им се овозможи и на семејства со деца кои се корисници на социјална помош.

Резултат 5: Заштита на деца кои употребуваат, односно злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори

- 1) Спроведување на мерки за навремено откривање, превенција и мониторинг на детската злоупотреба на дроги и други психотропни супстанции,
- 2) Отворање на посебен Центар за лекување на деца кои употребуваат, односно злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори.

- 3) Развивање на програми за превенција од употреба на дроги, со посебен осврт на децата кои не се во редовниот образовен систем.
- 4) Едуцирање на тимови од социјалните центри кои ќе бидат присутни на терен, ќе ги детектираат овие деца и ќе ги преземаат сите потребни чекори за нивно лекување.

Резултат 6: Унапредување на здравствената заштита и еднаков пристап до неа за сите деца

- 1) Продолжување со мерките за намалување на смртноста кај новороденчињата, особено кај ранливите социјални групи.
- 2) Спроведување на мерки за подобрување на достапноста до здравствените услуги и до лековите од позитивната листа на лекови.

Резултат 7: Запознавање на децата со Конвенцијата за правата на детето

- 1) Воведување на посебна програма за запознавање на децата и родителите со Конвенцијата за правата на детето (КПД) и двата Факултативни протоколи на КПД уште од основните училишта, во насока на целосно запознавање на правата кои ги имаат децата, како би можеле да ја препознаат нивната евентуална повреда
- 2) Континуирана дисеминација на КПД и двата факултативни протоколи на КПД
- 3) Повидливи кампањи за подигање на свеста за значењето на КПД и двата факултативни протоколи и КПД

Резултат 8: Обезбедување на мерки за поддршка на социјално обесправените

- 1) Олеснување на условите во капацитетите за опфат во образованието и на можностите за негово стекнување, со **покривање на трошоци** за истото.
- 2) **Овозможување на младите** и на припадниците на етничките заедници да се стекнуваат со повисоко ниво на современо образование, со што се отстргнуваат од зоната на неквалификувана работна сила, која не е атрактивна за пазарот на трудот.
- 3) Финансиско помагање за одржување на **здравствената и хигиенско санитарна состојба** на лицата и семејствата кои се сиромашни, воведување на редовни бесплатни здравствени прегледи (спречување на ширење на заразни болести и сл.).
- 4) Обезбедување на **социјална помош** која е во функција на лицата на кои навистина им е неопходна (неевидентирани лица, непријавени, неписмени, гладни и сл.) и која ќе го земе во предвид и бројот на децата во семејството.
- 5) Создавање на **квалитетен пристап** до можностите кои се во ингеренции на власта, а се однесуваат за разни видови услуги од институциите (здравствени, образовни, културни, спортски, забавни и други).

- 6) **Мапирање** на социјалните организации и претпријатија, како и определување на нивните капацитети, структура, сервиси и услуги, со цел да се согледува потенцијалот (материјален и кадровски) на институционалните и вонинституционалните облици за социјална инклузија.
- 7) Определување на **индикатори за следење на енергетската сиромаштија**, на варијаблите кои ја условуваат и на индексот на енергетската сиромаштија, како и мерки за намалување и/или отстранување на причините на истата.
- 8) Учество на релевантни претставници, на припадници на етничките заедници, како и сиромашни лица во **подготовката и координацијата на политиките за социјална инклузија**. Невладиниот сектор треба да биде поддржан да ги деконцентрира и релоцира услугите кои ги нуди во места каде што постои потреба, но нема соодветен капацитет за обезбедување на услуги за дневна грижа.

Резултат 9: Оформување на нов одржлив социјален модел

- 1) **Оформувањето на прифатлив социјален модел**, со ограничување на влијанијата на пазарните неперфектности и на нивно место институциите, а особено државата, локалната власт, да ги обликуваат општествените процеси, да го помагаат социјално загрозениот слој на население, а да не се загозат мотивите за работно ангажирање
- 2) Обезбедување на **социјална сигурност** што ќе ја намали или елиминира социјалната исклученост. Повикувањето на европски или други искуства, на европски социјален модел, не овозможува дистанцирање од националните специфики.⁴
- 3) Обликување на **функционален и одржлив социјален модел** што нема да продуцира сиромаштија и исклученост, туку обратно ќе влијае кон социјална инклузија и раст на материјалната основа на граѓаните.
- 4) Поттикнување на **одржливоста на програми и политики** кои генерираат вработеност и социјална инклузија.
- 5) Определувањето на **целните групи** кои би биле во доменот на опсервацијата и примена на мерки и политики на социјална инклузија, низ перманентен систем за решавање на проблемите на социјално исклучените лица. Со вклучување и на други групи во доменот на

⁴ Како конкретен пример на возможно подобрување во политиката на учеството во плаќањето за одделни услуги која може да биде поддржана: Децата на возраст од 1 и 5, и семејства чиј приход е помал од 60% од просечната плата да бидат изземени од учеството во плаќањето; и деца на возраст од 6 до 18 години се изземени од учеството во плаќањето за одделни услуги. Треба да се води сметка при проценката на социјалниот статус на семејството во однос на нивниот приход - бидејќи, изгледа дека тековно постојат недоволни точни податоци во системот за заработувачките на семејството, особено за самовработените и оние под договор.

следење на појавите, би се придонело за намалување на сиромаштијата и јакнење на социјалната инклузија.

- 6) Обезбедување на услови за воведување на **адекватен минимален приход** во функција на задоволување на минимум животен стандард на граѓаните.

Предуслови

За совладување на сиромаштијата **неопходни предуслови** се:

- 1) Да се изгради **систем на постојано мерење** од усогласени параметри и извори на податоци кои би биле компаративни со индикаторите кои се применуваат во Европската унија, кои се применуваат кога се оценува линијата на сиромаштија.

- 2) Определувањето на национално прифатена или усвоена **дефиниција за социјална исклученост**, според која оваа состојба би се анализирала, би ги олеснила методолошките постапки, но и би ги прецизирала политиките кои би се реализирале во оваа област.

- 3) **Согледување на механизми, услови и средства** за навремено помагање на лицата кои се соочуваат со сиромаштија (урбаната и рурална),

- 4) Во **социјално исклучените категории да се вклучат**: вработените со особено ниски приходи, рурално сиромашните, жените од етничките заедници кои живеат во руралните средини, третирање на урбаната сиромаштија, децата од поголеми семејства (3 и повеќе деца), посебно со невработени родители и деца кои живеат во институции.

- 5) Обезбедување на нови подвижни, деинституционализирани **услуги за повеќе категории на социјално исклучени групи** (од постоечките), посебно за постарите лица, како и зголемување на бројот на дневни центри за згрижување на бездомници како и за улични деца - деца на улица.

- 6) Потребна е зголемена **достапност до ресурсите**, правата и услугите потребни за учество во општеството на оние кои живеат во географски оддалечените региони. Ова може да вклучи подвижни услуги, здравствени прегледи, набавка на храна, овозможување на неопходните предуслови за учество во обуки и други активности.

- 7) Неопходно е зајакнато активно **социјално вклучување на невработените млади лица**, кои не се опфатени со образование и обуки, поради што е отежнат интересот за нив на пазарот на трудот.

- 8) Согледување на можности и услови за обезбедување на извори на средства, од кои би се обезбедувал **адекватен минимален приход** во функција на задоволување на минимум животен стандард на граѓаните.

Постигната е согласност за висината, односно **дефинирана е минимална плата**, како индикатор кој во голема мерка ги покренува прашањата поврзани со сиромаштијата на квантитативна основа, која е неопходна и постои во најголем број држави во

Европа, што е основа за натамошни планирања и преземање на мерки и активности во оваа сфера.

Разграничувањето на **мерките за различни сиромашни групи** станува потреба, за да се согледа делувањето на одделните мерки. Потребите на овие групи се разликуваат и мерките насочени кон нив треба да се разликуваат и тоа: а) треба посебно значење да се даде на обуки и советувалишни услуги за тие одредени како ново сиромашни, б) постои потреба од поголема достапност до финансиските трансфери за тие одредени како традиционално, хронично сиромашни; в) подобра информираност.

Подрачје 4: Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега

Определбите кои се утврдени во Здравствената стратегија на Република Македонија до 2020 година, ги одредуваат мерките и активностите за зајакнување на здравствениот систем, додека другите стратешки документи содржат краткорочни и среднорочни активности коишто треба да се применат, за да се почувствува влијанието на тие мерки врз здравјето на населението.

Од донесувањето на Националната стратегија остварени се значителни промени во системот со донесување на Законот за здравствена заштита, во областите на правата на пациентите, здравственото осигурување, додека во здравствениот сектор се вложени значителни средства во опрема, знаење и ресурси, со цел за подобрување на квалитетот на здравствените услуги и зголемена достапност на заштитата до сите граѓани. Активностите предвидени во Оперативната програма за намалување на сиромаштија и социјалната исклученост во делот на здравствената заштита се инкорпорирани во годишните превентивни и куративни програми на Министерството за здравство и истите се реализирани.

Врз таа основа, се предлагаат приоритети кои треба да се остваруваат во функција на социјалната вклученост во делот на здравствената заштита.

Состојбите во однос на пристапот и квалитетот на услугите за долготрајна нега во земјата, укажуваат на низа проблеми и предизвици кои бараат внимание и преземање на соодветни мерки и активности, како за институционална, така и вонинституционална заштита.

Специфична стратешка цел

Унапредување на пристапот до и квалитетот на здравствената заштита за социјално исклучените групи, како и пристап до квалитетни услуги за долготрајна нега на социјално ранливите и исклучени групи, согласно со стандардите и практиките на ЕУ.

Резултати

За постигнување на оваа цел во здравствената заштита, треба да се постигнат следниве резултати:

- (1) Остварување на правата на пациентите
- (2) Елиминирање на нееднаквостите во здравствената заштита и обезбедување на еднаков пристап до здравствената заштита;
- (3) Унапредување на стандардите и квалитетот на здравствената заштита (натамошни инвестиции во простор, опрема, кадар);
- (4) Обезбедување на соодветна здравствена заштита на ранливите групи на население;
- (5) Унапредување на пристапот до здравствена заштита на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација;
- (6) Создавање на услови за еднаков пристап на услуги за долготрајна нега, преку креирање на законски рамки и проценка на потребите на корисниците
- (7) Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, согласно со националните и европските стандарди
- (8) Зголемен пристап до услуги за долготрајна нега, преку ефикасна децентрализација на истите и промоција на јавно - приватно партнерство и создавање на систем за стандардизација и обучен кадар за долготрајна нега
- (9) Промовирање и зајакнување на вонинституционалната форма на долготрајна нега и промовирање на правото на избор преку јавни кампањи, како и создавање на одржлив финансиски систем со мерки за обезбедување на сигурни средства за одржливост на моделот за долготрајна нега.

Мерки

Резултат 1: Остварување на правата на пациентите

- 1) Утврдување на состојбата со дискриминацијата во здравствената заштита и изработка предлог - мерки за нејзино сузбивање и превенција, како и обуки за здравствениот и помошниот персонал во здравствената заштита, обука на советниците за заштита на правата на пациентите.
- 2) Овозможување на пристап до советниците за заштита на правата на пациентите во сите стационарни здравствени установи, и информирање на граѓаните за постоењето на оваа институција, согласно со Законот за заштита на правата на пациентите.
- 3) Формирање на комисији за заштита и промоција на правата на пациентите во единиците на локалната самоуправа (согласно со Законот) и нивно обучување за правата од здравствена заштита и начелата за не-дискриминација од постоечката регулатива.
- 4) Целно информирање на ранливите групи во однос на правата од сферата на здравството, и особено на правото на недискриминација, во соработка на надлежните институции и граѓанскиот сектор. Во оваа област, може да биде и унапредувањето на сексуалното и репродуктивното здравје, а како одделни активности во ова може да бидат опфатени и:

- 1). Подготовка и спроведување на програми за здравствена едукација од областа репродуктивното здравје (засилување на механизмите за регистрација за користење на контрацептивни средства и за бројот на извршени абортуси во приватното и јавното здравство), за текот на бременоста, за раниот детски развој, значењето на доењето и одговорното сексуално однесување, прилагодени на возраста, традицијата, општото образование, местото на живеење и социјалниот слој,
- 2). Унапредување на постоечките превентивни програми (карциноми на: грлото на матката, дојката и јајниците), преку зајакнато информирање за достапните услуги
- 3). Континуирана едукација (особено младата популација, од различни етнички заедници и рурални средини, и останатите ранливи групи) за употреба на контрацептивни средства, за сексуално преносливите болести, ХИВ/СИДА и за планирањето на семејството.
- 5) Формулирање на информативни материјали насочени кон поединечни ранливи и социјално исклучени групи.
- 6) Следење на работата на советниците за заштита на правата на пациентите, со особен фокус на остварувањето на правата од здравствената заштита на ранливите групи.
- 7) Изработка на регистар на граѓански организации кои работат во сферата на здравствените политики и здравствената заштита и вклучување на граѓанскиот сектор (здруженија на граѓани и фондации) во детектирање, отстранување и превенција на дискриминацијата на ранливите и социјално исклучените групи во сферата на здравствената заштита.

Резултат 2: Елиминирање на нееднаквостите во здравствената заштита и обезбедување на еднаков пристап до здравствената заштита (географска, финансиска, физичка):

- 1) Анализа на постоечката евиденција во здравството во однос на проблемите и потребите на ранливите групи, и предлагање на начини за следење и надминување на овие проблеми и потреби.
- 2) Идентификување на лицата и семејствата, особено од ранливите групи кои немаат пристап до здравствена заштита, преку посети на терен (патронажни служби) и нивно информирање за пристапот до здравствена заштита и здравствено осигурување и информирање за достапноста на бесплатните здравствени услуги во превентивната здравствена заштита (имунизација, скрининг програми, итн.).
- 3) Воведување на системот на медицинска евиденција, согласно со Законот за евиденции во здравството, според кој податоците за пациентите се водат по основа на припадност на етничка заедница, вероисповед и економски статус.

Резултат 3: Унапредување на квалитетот на здравствената заштита (инвестиции во простор, опрема, кадар):

- 1) Обезбедување на обуки за родова и друг вид сензибилизација на здравствениот кадар и помошниот персонал во здравствените установи, во однос на потребите на населението и посебните ранливи групи.
- 2) Воспоставување на систем за следење на квалитетот на здравствените услуги и системот на акредитирање на здравствените установи, согласно со стандардизираните услови за квалитетот на здравствената заштита.

Резултат 4: Обезбедување на соодветна здравствена заштита на ранливите групи на население:

- 1) Воведување на физичка и услужна пристапност до здравствените установи за лица со инвалидност по различни основи (лице со телесен инвалидитет, глуво лице, слепо лице, итн).
- 2) Утврдување на мерките за унапредување на достапноста на здравствените услуги во руралните подрачја.
- 3) Зајакнување на системот за патронажна посета на семејствата, особено во руралните и ромските заедници, соодветно спроведување на здравствената патронажна дејност како предуслов за квалитетна здравствена заштита на децата, во периодот на бременост и веднаш по раѓањето.
- 4) Воведување на ромски здравствени медијатори во заедниците каде што за тоа е утврдена потреба (согласно со здравствената статистика) според дефинираниот стручен профил, работни задачи и опфат на теренски активности за РЗМ. Вработување на РЗМ во рамките на здравствениот систем, и тоа во првата година 15 РЗМ и постепено зголемување на нивниот број во наредните години се до достигнување на соодветна покриеност на населението со здравствени услуги и РЗМ.
- 5) Изработка на регистар на граѓански организации кои работат во сферата на здравствените политики и здравствената заштита.
- 6) Спроведување на мерки за подобрување на достапноста до здравствените услуги и до лековите од позитивната листа на лекови, преку намалување на максималниот износ на партиципација што може осигурениците да го платат.
- 7) Воведување на заштитеното домување за лицата со хронични ментални болести и центри за превенција и третман на ЛИД.
- 8) Јакнење на институционалниот капацитет преку создавање на обучени кадри за адекватна здравствена заштита на ранливите групи (децата и адолесцентите, жените, Ромите, лицата со ментална болест, лица со инвалидност, лицата кои живеат со ХИВ/СИДА и лицата кои го немаат искористено правото на здравствено осигурување).

Резултат 5: Унапредување на пристапот до здравствено осигурување на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација

- 1) Следење на примена на регулативата за остварување на правото на здравствено осигурување по основа на Законот за здравствено осигурување, заради поедноставување на постапката за правата на овие лица и за документацијата која ја поднесуваат.
- 2) Координирана интер-секторска соработка меѓу граѓанските организации и надлежните институции, во однос на идентификувањето и размената на информации за лицата кои немаат документација и заради тоа не можат да го остварат правото на здравствено осигурување.
- 3) Користење на системот за бесплатна правна помош за лицата кои можат да добијат здравствено осигурување од Законот за здравствено осигурување.
- 4) Информирање на јавноста и целно информирање на ранливите групи (со граѓанскиот сектор) за постоењето на можноста за остварување на правото на здравствено осигурување за здравствено неосигурани лица.
- 5) Следење на состојбата со пристап до здравствено осигурување за лицата со нерегулиран статус и без соодветна лична документација.

Резултат 6: Создавање на услови за еднаков пристап на услуги за долготрајна нега преку креирање на законски рамки и проценка на потребите на корисниците

Унапредени и усогласени законски регулативи

1. Изготвување на измени и интервенции во законите за: Социјална заштита, Законот за образование, Закон за прекршоци, со што би се овозможил пристап за долготрајна нега
2. Донесување на подзаконски акти за основање на служби за долготрајна нега

Мапирање и проценка на потребите на групите за долготрајна нега

1. Истражувања и подготовки на локално ниво за потребите од долготрајна нега и дефинирање на социјално исклучените групи
2. Изготвување на локални акциски планови за развивање на долготрајната нега
3. Воведување на унифициран систем за развивање на служби и услуги за долготрајна нега

Резултат 7: Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, согласно со националните стандарди

Подигнување на капацитетите на институциите и сите актери одговорни за долготрајна нега

1. Зголемување на бројот на домовите за стари и изнемоштени лица, согласно со потребите на локално ниво
2. Техничка опременост и пристапност до институциите и домовите за долготрајна нега

3. Едукација и сензибилизација на актерите (локалната власт, сервис провајдерите), кои ќе бидат директно вклучени во обезбедувањето на услуги за долготрајна нега
4. Доквалификација и сензибилизација на човечките ресурси и тимовите за долготрајна нега за родова еднаквост
5. Развивање на национална програма за рехабилитација која ќе биде достапна за сите лица со попреченост сразмерно на нивните потреби

Резултат 8: Зголемен пристап до услуги за долготрајна нега преку ефикасна децентрализација и промоција на јавно-приватно партнерство.

Механизми на координација и препраќање (referral method)

1. Протокол за соработка на национално и локално ниво
2. Стандардизација на квалитетот на услугите за долготрајна нега во областа на здравството и социјалната заштита
3. Обука на засегнатите субјекти во користење на механизмите на локално ниво
4. Формирање на унифициран електронски систем за следење и користење на повратни информации за поддршка на моделот на долготрајна нега на локално ниво
5. Вклучување на приватниот сектор преку јавно-приватно партнерство за креирање на нови и иновативни модели за долготрајна нега во соработка со локалните заедници
6. Основање на координативно тело со мултидисциплинарен состав и пристап за имплементација и следење на моделот за долготрајна нега

Стандардизација на квалитетот на услугите за долготрајна нега

1. Воспоставување на нормативни стандарди и подзаконски акти за долготрајна нега во институции и во домашни услови
2. Воспоставување на регулаторни механизми за акредитација, лиценцирање, мониторинг и евалуација на услугите
3. Воспоставување на стандарди и добри практики за професионална етика за обезбедувачите на услугите и систем на надзор
4. Мониторинг на задоволството на корисниците на услуги на долготрајна нега во институции и во домашни услови
5. Транспарентност на извештаите од користењето на услуги за долготрајна нега

Градење на капацитети на човечки ресурси инволвирани во долготрајна нега

1. Преквалификација и обука на човечките ресурси за давање на услуги за долготрајна нега (членови на семејства, волонтери, млади) во институции и во институции
2. Едукација на лицата на кои им е потребна долготрајна нега и лицата кои се изложени на ризик од долготрајна нега за здрави животни стилови, преку активно вклучување во решавање на проблемите, нивно вклучување во разни

превентивни програми и навремено пуштање од болница, потребата од услугите за долготрајна нега ќе бидат намалени за кратко време

3. Обука на професионалниот кадар за долготрајна нега кои би давале услуги во институции
4. Вовед на моделот за долготрајна нега во наставните програми (курикулумите) за средно и високо образование и промовирање и имплементација на родовиот концепт

Резултат 9: Да се промовира и зајакне вонинституционалната форма на долготрајна нега и правото на избор преку јавни кампањи како и создавање на одржлив финансиски систем со мерки за обезбедување на сигурни средства за одржливост на моделот за долготрајна нега

Зајакнување на вонинституционалната форма на долготрајна нега

1. Развивање на мрежа и акредитирани програми на алтернативни услуги во домашни услови која ќе биде достапна во руралните средини
2. Зголемување на бројот на мобилни тимови за палијативна грижа со интердисциплинарен пристап
3. Специјална обука за згрижувачките семејства за палијативна грижа
4. Зајакнување на постоечките форми на вонинституционална заштита (отворање на 3-4 дневни центри за стари лица, формирање на 7 мали групни домови за лица со попреченост)

Подигнување на јавната свест за пристап до услугите и недискриминација по сите основи

1. Зголемена информираност на јавноста за социјалните услуги, како предуслов за интеграција на социјално исклучените групи во општеството
2. Кампањи за подигнување на јавната свест кај населението за долготрајна нега
3. Едукација на младите за односот кон социјалните исклучени групи
4. Обезбедување и промовирање на правото на избор за видовите на долготрајна нега на корисниците на услуги
5. Промовирање на родовиот концепт во долготрајна нега и намалување на двојната дискриминација кај лицата кои користат услуги на долготрајна нега

Обезбедување на сигурни средства за одржливост на моделот за долготрајна нега

1. Донесување на правилник за стандарди и услуги
2. Дефинирање на цената на чинење во зависност од видот на услугата
3. Мерки за издвојување на средства од столбовите за пензиско и инвалидско осигурување
4. Партиципација/кофинансирање на услугите од корисниците во зависност од нивните приходи и степенот на ризик
5. Додавање на услугата за нега од друго лице во моделот за долготрајна нега
6. Изготвување на годишен финансиски план од носителот на услугите

Предуслови

1. Институционална поддршка и помош

За остварување на горенаведените активности и остварување на долгорочните приоритети на Стратегијата за социјална вклученост во сферата на здравствената заштита, потребно е организирање на **институционална поддршка**, која може да се оствари преку постоечките или новоформираните институции. Покрај институциите на здравствениот систем на централно и локално ниво, кои имаат надлежност за реализирање на активностите и адресирање на проблемите и потребите на ранливите групи, потребно е и воведување нови форми на поддршка особено на локално ниво, односно во заедницата, за прифаќање, интеграција и ресоцијализација на одредени ранливи групи. Покрај постоечките форми на ресоцијализација и реинтеграција на овие групи, се цени дека постоечките капацитети не се доволни, а за одредени категории на ранливи групи со специфични проблеми (како што се зависниците), вакви капацитети воопшто и нема. Од таму во сферата на здравствената заштита и подобрувањето на здравјето на ранливите групи, се предвидува отворање на следниве форми на институционална поддршка и поддршка во заедницата:

- 1) заштитно домување за лицата со проблеми во менталното здравје и ментален дисабилитет;
- 2) социјални клубови во заедницата за ресоцијализација на ранливите групи, со поддршка во нивното социјално ангажирање, едукација и други активности;
- 3) институции/центри за згрижување и помош на лицата кои инјектираат дроги или се зависници од друг вид супстанции кои предизвикуваат зависност. Овие институции/центри треба да бидат лоцирани во заедницата, заради побрза и поуспешна реинтеграција и ресоцијализација на ранливата група;
- 4) зголемување на бројот на дневни центри за ментално здравје, со поддршка во нивниот општествен ангажман и едукација.

Исто така, интер-секторските прашања поврзани со родовата, етничката и социјалната припадност, треба да имаат особен акцент во рамки на оваа стратегија како комплекс на прашања кои се во тесна релација со здравјето и институционалната поддршка и помош.

2. Социјална вклученост во здравствената заштита

Приоритетите во делот на здравствената заштита ќе се постигнуваат со континуирана и квалитетна реализација на напред наведените мерки и активности, како и со нормативни акти и уредување на конкретните права, обврски и одговорности на сите вклучени во процесот на нивна примена. Основни предуслови за примената на секој нормативен акт се:

- 1) информирање на широката и стручната јавност за влегување во сила на нормативниот акт и значењето на одредбите што ги содржи, при што не е доволно само едноставното објавување во Службениот весник на Република Македонија, кој е само формално достапен до сите.

- 2) обука на субјектите кои се задолжени за примена на прописот, вклучително и соодветно информирање и запознавање на јавноста.
- 3) обука на органите за надзор над примена на прописот и
- 4) функционирање на системите за заштита на правата, воспоставени со правниот систем во Република Македонија (што вклучува институции надвор од здравствениот систем: судство, народен правобранител и сл.).

На намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост влијание има и примената на следниве програми: Програма за задолжително здравствено осигурување на државјани на РМ кои не се задолжително здравствено осигурани; Национална годишна програма за јавно здравје; Програма за активна здравствена заштита на мајките и децата; Програма за рана детекција на малигните заболувања; Програма за превентивни мерки за спречување на туберкулозата кај населението; Програма за заштита на населението од СИДА; Проект за ромски здравствени медијатори и др.

3. Преземање на законски мерки и акти со кои ќе се овозможи еднаков пристап на услугите за долготрајна нега за социјално исклучените и ранливи групи, со промовирање на деинституционализација на услугите и обезбедување на помош во домашни услови и установите за институционална заштита. Развивање на програма за децентрализација на услугите за долготрајна нега на локално ниво и подобрување на физичките и инфраструктурите услови за долготрајна нега во соработка со единиците за локална самоуправа и ЦСР.

4. Преземање на мерки за стандардизирани програми и услуги, едукација на професионалците и членовите од семејствата кои ќе даваат услуги на долготрајна нега кон услугите кои се даваат во домовите, да се подобрат преку партнерство и координација со јавните институции директно вклучени во долготрајна нега. Подигнување на јавната свест кај населението за промовирање на моделот за долготрајна нега и правото на избор за користење на услугите.

5. Развивање и промовирање на одржлив финансиски модел за долготрајна нега, да се развие јавно - приватното партнерство, концесионерство пред се за домовите за старите лица над 65 години и хронично болните лица во соработка со единиците за локална самоуправа. Промовирање на алтернативните програми и услуги за долготрајна нега во соработка со НВО, религиозни организации, поединци, ЦСР, локалните заедници и сл.

Подрачје 5: Транспорт, Комуникации и Домување

Социјалната исклученост во областа на транспортот на засегнатите сегменти од популацијата, се рефлектира повеќедимензионално: просторно, временски, финансиски и персонално, како лична/физиолошка или психолошка неможност или страв од користење на одредено транспортно средство. При тоа, се издвојуваат три големи социјални категории кои можат да се сметаат за социјално исклучени во транспортот: сиромашните, лицата со посебни потреби, и лицата кои живеат во оддалечени региони. Пристапноста и мобилноста, исто така, се застапени во Националната транспортна стратегија на Република Македонија и мерките од таму се кореспондентни и применливи во оваа област.

Немањето пристап до информациско-комуникациските технологии, ги оневозможува технолошки сиромашните да учествуваат во општествените активности, а репродуцира и каскадно влијание на исклучените лица, бидејќи населението кое е информациски сиромашно станува уште посиромашно. Ове се случува бидејќи владините тела, организациите во заедницата и деловните субјекти, поместуваат се поголем дел од сопствените ресурси од вообичаените канали за комуникација на Интернет. Информациската нееднаквост и сродните елементи на социјална исклученост, најчесто се ставаат во релација со јазот меѓу различните сегменти на општеството кои имаат пристап до било која ИКТ или медиум - и оние кои ова го немаат.

Социјална исклученост во домувањето, претставува комплексен социјален феномен во силна корелација со останатите форми на социјална маргинализација. Трите основни бариери кон пристојното домување - економската, културната и правната - истовремено се во релација со лицата кои по оваа основа се соочуваат со социјална исклученост, но и со локалитетите за живеење кои се маргинализирани заради определен сплет на социјални околности. Најчесто се пројавува како супстандардно или сиромашно домување, вклучувајќи немање пристап до извори на финансирање за унапредување на условите на домување, или како правна несигурност, главно поврзана со големиот број нелегални градби во земјата.

Специфична стратешка цел

Намалување на нееднаквоста во обезбедувањето на транспортот – во смисла на пристап кон самиот транспортен систем, со истовремено зголемување на квалитетот на услугите обезбедени од истиот.

Остварување на *Информациско општество за сите*, односно широко и ефективно учество во заедницата со помош на информациските и комуникациските технологии за категориите кои се сметаат социјално исклучени во оваа област - пред се лицата со ниски приходи, а потоа и постарите лица, лицата со инвалидност, руралното население - поради несоодветноста на комуникациската инфраструктура која им е на располагање и лицата од ниските образовни групи.

Постигнување на стандардизирани и хармонични услови на домување за категориите граѓани кои се сметаат социјално исклучени во домувањето: деца без родители или родителска грижа, корисници на социјална и постојана парична

помош, инвалидни лица и лица на кои им е потребна помош и грижа од други лица, лица припадници на Ромската заедница, социјално загрозени и самохрани родители со малолетни деца.

Резултати

За постигнување на оваа цел во транспортот, треба да се постигнат следниве резултати:

- (1) Унапредување на организацијата, квалитетот и квантитетот на јавните транспортни услуги за социјално исклучените групи во транспортот
- (2) Унапредување на пристапноста на транспортните системи
- (3) Унапредена пристапност кон компјутерски посредуваните комуникации, изразен како редовен пристап до Интернет од дома, работното место или јавна локација,
- (4) Унапреден квалитетот на користење на потенцијалот на компјутерски посредуваните комуникации од специфичните социјални категории, изразен преку искористување на нивната информативна, комуникациска, дистрибутивна и трансакциска функција.
- (5) Намален степен на супстандардни услови на домување,
- (6) Намален степен на пренаселеност на домот, изразен во потпросечна корисна станбена површина по член на домаќинството,
- (7) Сузбиена просторна сегрегација на етнички или други видови заедници, како последица на постоечки културни и социјални матрици,
- (8) Намален ризик од загуба на станарскиот статус заради правна несигурност, (закупнички статус) како резултат на промена или доследно спроведување на регулативата од областа на градбата и областа на просторното и урбанистичкото планирање.
- (9) Интегрално спроведување на компонентите на Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012), кои ги засегаат ранливите групи

Мерки

Резултат 1. Унапредување на организацијата, квалитетот и квантитетот на јавните транспортни услуги за социјално исклучените групи во транспортот

- 1) Обезбедување на јавен транспорт или субвенциониран приватен транспорт во оддалечените региони, особено за ранливите групи
- 2) Развивање на системи за повластено користење на јавниот транспорт, вклучувајќи унапредување на бенефициите за лицата со инвалидност во патниот сообраќај кои произлегуваат од важечките подзаконски акти за начинот на обезбедување на непречен пристап, движење, престој и работа на лицата со инвалидност до и во градбите.
- 3) Развивање на специјализирани јавни служби за транспорт на лица со посебни потреби,

- 4) Плаќање на најниска можна цена во јавниот транспортен сектор, која можат да си ја дозволат сите социјални категории.

Резултат 2. Унапредување на пристапноста на транспортните системи

- 1) Инвестиции во надминување на физичките бариери при транспортот и користењето на транспортни средства, за лицата со посебни потреби и старите лица;
- 2) Реалокација на обезбедувачите на јавни добра и услуги до кои би можело да се стигне без специјализиран транспорт.

Надминувањето на социјалната исклученост во комуникациите сè повеќе **се третира како значајно човеково право** и истото претпоставува преиспитување на методот на мерење на едноставниот пристап до комуникациските технологии.

Повеќето мерки и активности на Министерството за информатичко општество и администрација, кои поддржуваат аспекти на социјално вклучување се дефинирани во Националната стратегија за е-вклучување, која содржи 7 приоритети, и тоа: 1) е-Пристапност – Овозможување еднакви шанси за сите граѓани за пристап до ИКТ, 2) Дигитална писменост – Подобрување на ИКТ вештините и способностите на граѓаните, 3) Стареење – Овозможување на самостоен и независен живот за популацијата која старее, 4) Географско вклучување – Користење на ИКТ за подобрување на социјално – економската состојба во помалку развиените и тешко достапните области во земјата, 5) Инклузивна е-Влада – Квалитетни, доверливи и лесно достапни е-Владини решенија за сите граѓани, 6) Социјално – културно е-вклучување – Унапредување на социјално – економската интеграција на социјално загрозените групи, етничките групи и маргинализираните групи со помош на ИКТ и 7) Спроведување на идни препораки на ЕУ, согласно со стратешките насоки од Дигиталната агенда на ЕУ 2020.

Одредени мерки во рамките на овие приоритети имаат поголемо директно значење на ИКТ аспектот на социјално вклучување за разлика од други. Од особена важност се проектите: Ваучери за компјутери за студенти, Изработка на софтвер за синтеза на говор, Набавка и дистрибуција на асистивни уреди за пристап од ИКТ за лица со инвалидност, Спроведување на напредни ИТ обуки за невработени лица и WiFi во руралните средини.

Во оваа смисла новиот фокус, а согласно со тоа и новите стратешки **мерки** за социјално вклучување во оваа област, треба да се поместат кон:

Резултат 3: Унапредена пристапност кон компјутерски посредуваните комуникации

- 1) Преориентација од квантитетот кон квалитетот на пристапот, вклучувајќи:

- а. Доследно спроведување на Стратегијата и акцискиот план за развој на следна генерација широкопојасен Интернет, особено за руралните и оддалечени подрачја и неразвиените области преку поставување на соодветна инфраструктура,
 - б. Развивање, техничка стандардизација и стимулирање на употребата на дополнителни комерцијални (електронска трговија и сл.) и јавни (електронска влада и сл.) компјутерски посредувани услуги.
- 2) Спроведување на Националната стратегија за е-вклучување (претходно објаснета).

Резултат 4: Унапреден квалитетот на користење на потенцијалот на компјутерски посредуваните комуникации

- 1) Унапредување на квалитетот на користењето, преку понуда на континуирана, ефтина или бесплатна обука за користење на потенцијалот на компјутерски посредуваните комуникации за ранливите групи, со:
 - а. Хоризонтална и вертикална интеграција на обука за користење на ИКТ во програмите на јавниот образовен систем,
 - б. Развој на образовни емисии на јавните програмски сервиси (МРТВ, локални радио и ТВ станици),
 - в. Специјализирани програми за возрасни/стари лица.
- 2) Развивање квалитетна локализирана содржина преку стимулирање на продукција на содржини на јазиците на сите етнички заедници кои се говорат во земјата, од јавниот, приватниот/деловниот и граѓанскиот сектор, со посебно внимание на:
 - а. Портали за лица категоризирани како социјално исклучени, со содржини кои вклучуваат новости, документи, услуги, вработување, прашања/одговори, дискусииони форуми и сл.
 - б. Развивање и афирмација на домашна терминологија – надградба на поимникот на македонски зборови од областа на информатичката технологија.
- 3) Спроведување на мерки согласно Националната стратегија за е-вклучување

За унапредување на социјалното вклучување во домувањето, **мерките** во ова област треба да вклучуваат:

Резултат 5: Намален степен на супстандардни услови на домување

- (1) Обезбедување на соодветни комунални приклучоци и друга инфраструктура, и субвенционирање за подобрување на условите за домување;

- (2) Примена на прописите со кои се овозможува правно регулирање на сопственоста на непрописно (диво) изградените станбени единици
- (3) Субвенционирање на закупнина на стан во приватна сопственост

Резултат 6: Намален степен на пренаселеност на домот

- 1) Во рамките на политиката на социјано домување, давање на поддршка за зголемување на корисната станбена површина по член на домаќинството, особено за ромските семејства и за ранливите групи.
- 2) Одобрување на средства за адаптација и реконструкција на сопствен станбен простор.
- 3) Изградба на станови за социјално домување, во сопственост на државата кои ќе се давање под непрофитен закуп.

Резултат 7: Сузбиена просторна сегрегација на етнички или други видови на заедници

- 1) Прецизно дефинирање и распределба на актерите, улогите и одговорностите во секторот на социјално домување, со вклучување на локалната јавна администрација, невладиниот и деловниот сектор;
- 2) Дефинирање на претпоставки, механизми и институции за капитално финансирање на социјалното домување до степен на развиен социјален станбен фонд, кој ќе вклучи буџетски/фискални механизми и носители, како и социјално мотивирани инвеститори, вклучувајќи јавно-приватни партнерства;
- 3) Формирање и дефинирање на права и одговорности на регулаторно тело за социјално домување;
- 4) Препознавање, односно лиценцирање на обезбедувачи на услуги на социјално домување, вклучувајќи го управувањето и одржувањето на социјалниот станбен фонд, со посебно дефинирани видови на услуги и стандарди за минимум квалитет на социјалното домување;

Резултат 8: Намален ризик од загуба на станарскиот статус (закупнички статус)

- 1) Дефинирање на кредибилна и транспарентна постапка за стекнување и губење на правата на социјално домување.
- 2) Обликување механизми за субвенционирање и помагање на лица од ранливите групи во услови на станбена загрозеност

Резултат 9: Интегрално спроведување на компонентите на Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012)

- 1) Примена на правната рамка за легализација на бесправно изградените објекти, (донесен е Закон за постапување по бесправно изградени

- објекти кој е во фаза на поширока имплементација) и давање помош и поддршка на ранливите групи
- 2) Утврдување на правна рамка и донесување на Закон за социјално домување, со уредување на категориите самостојно домување, живеење со поддршка, субвенционирање на домувањето, непрофитно домување и сл.
 - 3) Утврдување на стандарди и нормативи за соодветно и минимално домување,
 - 4) Иницирање и основање на Фонд за станбена изградба, вклучувајќи програми за изградба на станови со средства од фондот за станбена изградба,
 - 5) Законско поттикнување на станбено штедење што треба да доведе до вклучување на непрофитните и нископрофитните станбени организации во сферата на домувањето,
 - 6) Воспоставување на системи и механизми за станбено финансирање, особено преку оформување на стимулативни фискални инструменти во даночната регулатива,
 - 7) Развивање на концепти и модели за социјално домување и домување на ранливи групи, вклучувајќи субвенционирање на закупничкото домување на социјалната структура на корисници, како и донесување програми за изградба на станови наменети за социјално домување и домување на ранливите групи,

Подрачје 6. Активација и зајакнување на локалните власти

Врз основа на информациите добиени од одржаните работилници во декември 2012 година за услугите во социјалната заштита, оценето е дека постои сериозен недостаток од систематско и координирано дејствување во оваа област од страна на локалните чинители, кои би требало да работат во насока на подобрување на состојбите на најранливите групи на граѓани.

На локално ниво, не се оформени доволно стратегии или специфични акциски планови за подобрување на состојбата на сиромашните и социјално исклучените граѓани, (освен во осум општини Пехчево, Берово, Студеничани, Чашка, Липково, Неготино, Радовиш и Конче), каде што иницијативата за подготовка на стратегиите потекнува од билатерален проект, финансиран од странски донатори, а кофинансиран од страна на МТСП и вклучените општини.

Согледана е потребата од оформување на одделение (или сектор) за социјална заштита во општините и вработување на стручно лице кое ќе работи исклучиво во областа на социјалната заштита. Повремените активности во оваа област, сега најчесто ги спроведува лице вработено во одделение за јавни дејности или локален економски развој.

Општините и центрите за социјална работа (ЦСР) немаат посебно утврдени постапки и механизми за идентификација и поддршка на сиромашните и ранливите категории на граѓани. Идентификацијата на овие категории се утврдува најчесто преку пристапување на лицата во ризик до институциите, при обраќање за материјална помош или одредени итни ситуации (набавка на лекови, огрев и сл.). Недостигот од стручен персонал и обемната административна работа во ЦСР, која ја имаат скоро сите стручни лица, како и недостигот од соодветни возила, се оценуваат како причини за недоволната мобилизација на стручните лица на терен. Недостигот на човечки ресурси во ЦСР е причина и за не спроведувањето на програми за социјална превенција. Иако предвидено согласно со закон, во училиштата нема вработено социјални работници, а стручните тимови во училиштата не се обучени за пружање на социјална работа во образованието.

На локално ниво, не постои утврден механизам за консултација и учество на ранливите и сиромашни групи граѓани. Поголемите општини имаат предвидено буџетска ставка за доделување на еднократна парична помош на семејства во ризик, но одлуката за доделување ја носи комисија, која има дискреционо право на одлучување, без некои посебно утврдени критериуми.

Општините имаат изготвено програми за социјална заштита, но тие се најчесто од формален карактер, без претходна анализа на состојбите и без соодветна буџетска алокација. Општините и останатите локални актери, недоволно се вклучени во имплементација на овие програми и постоечките акциски планови.

За унапредување на состојбите на ранливите групи на граѓани, неопходно е општините врз основа на Законот за локалната самоуправа да ги препознаат своите улоги во системот на социјална заштита и да ги стават во функција сите локални ресурси (човечки, технички и финансиски) за намалување на сиромаштијата и за социјална инклузија на лицата во локален контекст.

Во таа насока, активацијата и зајакнувањето на локалните власти е со двојна цел и за оформување на потребната инфраструктура, како и за определување на областите кои се во надлежност на општината за непосредно спроведување на Националната стратегија содржани во дел 4 од оваа стратегија.

Специфична цел

Зајакнување на улогата на локалните власти во справувањето со сиромаштијата и социјалната обесправеност, создавање капацитети и ресурси во функција на градење на социјалната кохезија

Резултати

- (1) Институционално оформување на единиците на локалната самоуправа во функција на градење на капацитети за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост
- (2) Кадровско оформување на локалната самоуправа со едуцирани вработени за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост

- (3) Градење на стратегии за намалување на сиромаштијата на локално ниво
- (4) Помагање на ранливите групи за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост
- (5) Оформување на модели за комуникација на државните со локалните власти
- (6) Оформување на буџетска алокација за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост

Мерки

Резултат 1: Институционално оформување на единиците на локалната самоуправа во функција на градење на капацитети за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост

- (1) Во единиците на локалната самоуправа (каде што нема) да се оформат одделенија, а во поголемите општини сектори за социјална работа со лица кои се во состојба на ризик или имаат потреба од поддршка и помош како корисници на социјална сигурност.
- (2) Утврдување на постапки и механизми за идентификација и за поддршка на сиромашните и ранливите категории на граѓани во општините
- (3) Потребно е креирање на локална база на податоци по ранливи категории, со цел посоодветно дизајнирање на локалните политики и капацитети за справување со сиромаштијата.
- (4) Општините треба да развијат формален механизам за идентификација и консултација со ранливите и социјално исклучените групи.
- (5) Предлагање на решенија и програми за вработување на сиромашните и социјално ранливи категории граѓани на ниво на општина преку акциски планови и конкретни мерки и активности

Резултат 2. Кадровско оформување на локалната самоуправа со едуцирани вработени за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост

- (1) Вработување на стручен персонал опремен со соодветни средства и опрема (возила) за социјална работа на терен на подрачјето на општината.
- (2) Обука на стручниот персонал од локалната самоуправа за спроведување на програми за социјална превенција и за препознавање на потребите на ранливите групи.
- (3) Вработување на социјални работници во училиштата и обука на стручните тимови во училиштата за пружање на социјална работа во образованието.
- (4) За итно кадровско екипирање единиците на локална самоуправа можат по потреба да ангажираат волонтери, стручни лица по договор, со скратено работно време, поделба на работното место и други флексибилни работни практики, или искористување на постоечкиот персонал од релевантните институции преку ротирачки ангажман (на неделна или месечна основа), ангажман на повик, или ангажман на стручни лица во определени денови од неделата, за работа со ранливи групи во општините.

- (5) Отворање на бесплатни правни советувалишта во единиците на локалната самоуправа за поддршка и правна помош при нееднаков третман на жените и мажите во соработка со родовите механизми на локално ниво, центрите за социјална работа и НВО секторот.

Резултат 3. Градење на стратегии за намалување на сиромаштијата на локално ниво

- (1) Донесување во единиците на локална самоуправа на локални стратешки документи и акциски планови со соодветна буџетска алокација, за долгорочно решавање на проблемот со сиромаштијата и социјалната исклученост. Овие документи треба да се базираат на интегрално, мултисекторско и координирано планирање.
- (2) Развивање на детален мониторинг план за следење на имплементацијата на стратешките документи за намалување на сиромаштијата и социјална инклузија на ниво на општина.
- (3) Општините треба да развијат стратешки насоки за соработка и поддршка на локалниот НВО сектор, активен на ова поле, особено имајќи го предвид потенцијалот на НВО секторот за спроведување и привлекување на корисни проекти. НВО секторот на локално ниво може да се јави како продолжена рака на ЕЛС и/или ЦСР и квалитетен понудувач на социјални услуги. Затоа е потребно зајакнување на невладините организации кои нудат социјални услуги. Општините или ЦСР би им плаќале на невладините организации за дадените услуги, согласно со претходно утврдени критериуми.
- (4) Покрај нудење на обуки и преквалификации, потребно е општините систематски да работат на психо-социјалното јакнење на ранливите категории, во зависност од ризикот во кој се наоѓаат, со што би се олеснил процесот на нивно вработување.
- (5) Организирање од општините извршување на работи од јавен интерес за сезонски и повремени работи, преку активните мерки за вработување на Владата на РМ во разни дејности (на пример комуналната дејност: чистење на зелени површни и речни корита, отстранување на смет и сл.) во времетраење од шест месеци за кој период социјалната парична помош мирува (или се исплатува), а потоа може да продолжи. Овие категории граѓани може да се вклучат во поддршка на други ранливи категории, односно ангажирање на корисници на СПП во пружање на социјални услуги (пр. помош на стари лица во домашни услуги и сл.).
- (6) Општините треба да воведат специфични услуги за социјална заштита и вклучување за жителите од руралните средини и другите ранливи групи на ниво на општина (пр. отворање на народни кујни и во поголеми рурални заедници, обезбедување превоз до здравствени установи неколкупати неделно и сл.). Изградбата на установи за предучилишна возраст во

руралните средини е уште една важна мерка за подигнување на нивото на инклузија уште од најрана детска возраст.

- (7) Обезбедување на физичката пристапност до институциите за лицата со телесна попреченост што е област за унапредување, како на државно, така и на локално ниво.

Резултат 4 Помагање на ранливите групи за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост од државата и од општината

- (1) Создавање на пофлексибилна законска рамка за утврдување на критериумите за користење на СПП, бидејќи постојат категории на граѓани кои не ги исполнуваат во целост овие услови, а СПП им е итна и неопходна. Исто така, висината на паричната помош би требало да се пресметува индивидуално – во согласност со потребите на барателите.
- (2) Со цел услугите на ЦСР да бидат што е можно подостапни за граѓаните и во руралните средини, воспоставување на мобилни тимови за социјална работа, кои со комбе-канцеларија во утврдени термини ќе посетуваат одредени рурални и урбани средини, каде што не постои канцеларија на ЦСР.
- (3) Со цел да се идентификуваат и да им се помогне на најранливите и маргинализирани групи на граѓани (особено оние кои живеат во тешко достапни региони), потребно е поинтензивно спроведување на социјална превенција, преку воведување на посебни организациони единици во рамките на ЦСР.
- (4) Потребно е зајакнување на капацитетите на стручните работници во ЦСР за идентификација на ранливите групи, со цел соодветно дизајнирање на потребите и насочување на социјалните услуги.
- (5) Остварување на обука за вработените во центрите за вработување за нивно оспособување за работа и помагање со ранливите групи, во насока на нивна доквалификација и преквалификација, односно приспособување според барањата на пазарот на трудот.
- (6) На ниво на територијата на Република Македонија, потребно е да се отворат дневни центри и советуваљашта, кои ќе им бидат на располагање на повеќе категории граѓани, а посебно за ранливите групи.
- (7) Потребна е систематска, координирана и долгорочна соработка помеѓу центрите за социјална работа, општините, центрите за вработување, невладините организации, училиштата, полициските станици и други организации за решавање на одредени социјални проблеми.
- (8) Креирање на афирмативни, охрабрувачки и позитивни мерки со кои би се намалил ризикот од социјална исклученост на жената и би се намалила стапката на сиромаштија кај жената, со посебен акцент на жените од

руралните средини и етничките заедници; унапредување на репродуктивното здравје на мажите и жените .

Резултат 5: Оформување на модели за подобра координација на државните со локалните власти за операционализација на Стратегијата

- (1) Во рамките на организационите единици на локално ниво (одделенија или сектори) вработување на координатори за социјална заштита за соработка со надлежното министерство и центрите за социјална работа кои би биле вклучувани во креирањето на политиките на национално ниво, особено оние што се поврзани со стандардот на населението и социјалната инклузија.
- (2) Вклучување на Заедницата на единиците на локалната самоуправа и Министерството за локална самоуправа во обликувањето на политиките поврзани со социјалните прашања на ниво на општина.
- (3) Формирање на локални координативни тела за социјални прашања, составени од релевантни локални чинители (ЕЛС, ЦВ, ЦСР, НВО и други организации или институции по потреба). Лице назначено од општината, би било одговорно за организацијата на состаноците и следење на спроведувањето на мерките.
- (4) Формирање на меѓусекторско тело за привлекување на домашни и странски фондови за инвестиции за решавање на социјалните потреби на локално ниво. Во ова тело, би партиципирале и претставници од планските статистички региони.
- (5) Исто така, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за локална самоуправа и општините, треба да ја согледуваат примената на прописите во делот на решавањето на барањата на сиромашните, а особено на Законот за локалната самоуправа во член 22 (каде се предвидени надлежностите на општините за социјалната сфера) и по потреба да предлагаат нивно менување или усогласување.

Резултат 6. Оформување на буџетска алокација за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост

- (1) Во буџетскиот процес на ниво на општина да се предвидат средства за реализација на стратегиите и одлуките кои ги носат општините за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.
- (2) Развивање на соработката со приватниот сектор во решавање на локалните социјални проблеми, преку развивање на модели за стимулација на корпоративната општествена одговорност.
- (3) Организирање на донаторски настани со локалната бизнис заедница, сериозно фокусирање кон спроведувањето на веќе постоечките модели за поддршка на работодавачите при вработување на одредени ранливи групи,

- како и поригорозен мониторинг на искористувањето на овие фондови, со цел да се спречи можна злоупотреба на средства од одделни граѓани и компании.
- (4) Поттикнување на градење и понуда на проекти за прашања во социјалната област на ниво на општините, за социјална заштита, социјално вклучување и за намалување на сиромаштијата, преку директно буџетско финансирање или со кофинансирање од страна на општините и од националните власти, со што се зголемува чувството за „сопственост„ на проектите во социјалната сфера.
 - (5) Поддршка на иницијативи за деловно здружување, бизнис инкубатори на локално ниво и побрзи инфомрации за граѓаните за започнување бизниси во рамките на општината.
 - (6) Поттикнување на самовработувањето и покрај активните политики што се реализираат од државата и локалната власт, да даде придонес со олеснување на почетоците на бизнисите преку оформување на локации и инфраструктурни олеснувања за бизнисите.
 - (7) Воведување на концептот на родово сензитивно буџетирање во буџетските политики на Владата на Република Македонија и единиците на локалната самоуправа
 - (8) Соодветна распределба на финансиски и човечки ресурси на механизмите за родова рамноправност на национално и локално ниво, со цел нивно поефективно функционирање и исполнување на законски определените улоги и обврски.
 - (9) Спроведување на истражувања за информираноста на граѓаните за заштитата на правата и механизмите кои постојат во Република Македонија, како на локално, така и на национално ниво.

Институциите на локално ниво треба да се доближат до ранливите групи на граѓани и да ги перцепираат истите како свои клиенти, на кои треба да им се помогне. Затоа е потребно да се зголемува нивото на информирање на граѓаните за прописите со кои може да им се помогне за излез од состојбите на ризик. Во таа насока, неопходна е поголема сензибилизација и едукација на вработените во институциите на локално ниво за потребите на овие категории граѓани и како да им се излезе во пресрет за нивното решавање.

Унапредување на положбата на жената и намалување на степенот на сиромаштија и ризикот од социјална исклученост со поголем фокус кон активностите насочени кон инкорпорирање на родовиот концепт во политиките на централно и локално ниво од аспект на социјална инклузија, преку родовите институционални механизми во соработка со невладиниот сектор.

Донесување на **Стратегија за родова рамноправност** со која Владата ќе покаже поцврста политичка волја и спремност, координирано и уште посеопфатно да се работи на унапредувањето на положбата на жените во сите сфери на општественото дејствување, особено земајќи ги во предвид посебните предизвици со коишто се соочуваат жените од различна припадност, особено во локален контекст.

Подрачје 7. Поддршка на ранливите групи

Според согледувањата кои се направени, покрај универзалноста на концептот на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 до 2020 во ревидираната Национална стратегија потребно е да се согледаат и одделните специфики на ранливите групи. Тоа е неопходно, како заради истакнување на специфичните потреби на одделните ранливи групи и потребата за давање на поддршка на истите, така и во однос на усогласување со Стратегијата ЕУ 2020 со што мерките се доближуваат непосредно до корисниците или до социјално исклучените лица.

Иако во претходните делови на оваа стратегија се тргнува од областа во која се согледува социјалната исклученост и сиромаштијата, во овој дел се тргнува од ранливите групи и од нивните конкретни потреби и барања за промени.

На овој начин, се постигнува вкрстено согледување на појавите и со тоа, иако на прв поглед има некои повторувања, всушност се добива целосна претстава на потребните мерки, политики и ресурси кои се неопходни за решавање на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Во подготовката на Националната стратегија се согледува дека Ромите и нивните секојдневни проблеми се посочени како приоритет кон кој треба да се креираат и спроведуваат специфични локални и национални политики. Покрај нив, како особено ранлива категорија, се и лицата со посебни потреби. За подобрување на нивните состојби, невладиниот сектор во земјава е особено активен, а присутни се иницијативите кои покрај странските фондови, добиваат и институционална поддршка од државата или општините. Исто така, останатите ранливи категории граѓани се анализирани и за подобрување на нивните состојби дадени се конкретни предлози, мерки и активности.

Ранливи категории на граѓани кои се согледуваат во рамките на оваа старегија и кои посебно се анализирани во овој дел се: Роми, малцинства, невработени лица, лица со посебни потреби, стари и изнемоштени лица, деца во ризик, жени, корисници на дрога и психотропни супстанции, бездомни лица, млади лица, самохрани родители, хронично болни лица и лица со малигни заболувања и жртви на трговија со луѓе и проституција.

Специфична цел

Развивање на механизми за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите категории граѓани.

Резултати

- 1) Подобрување на положбата на Ромите
- 2) Унапредување на положбата на малцинствата
- 3) Подобрување на положбата на невработените лица од ранливите групи
- 4) Решавање на правата и барањата на лицата со попреченост и инвалидност
- 5) Поддршка на стари и изнемоштени лица
- 6) Работа со деца и помош на деца во ризик
- 7) Поголемо вработување на жени - жртви на семејно насилство
- 8) Помош и третман на лица кои злоупотребуваат дрога и психотропни супстанции
- 9) Згрижување на бездомни лица
- 10) Поддршка за вработување на млади лица од ранливите категории
- 11) Поддршка и помош на самохрани родители
- 12) Посебна грижа за хронично болни лица и лица со малигни заболувања
- 13) Помош и згрижување на лица жртви на трговија со луѓе и проституција

Во рамките на направените согледувања за потребите на оваа стратегија, како и врз основа на претходно споменати стратешки документи и акти, се согледува дека Ромите се една од најранливите групи на територијата на Република Македонија. И покрај големиот број стратешки документи и акциски планови за подобрување на нивната состојба во различни области, сепак постојат уште низа мерки кои може и треба да бидат преземени во краток и среден рок.

Мерки

Резултат 1: Подобрување на положбата на Ромите

- (1) Поддршка во справување со проблеми со домувањето, односно инфраструктурата на ромските маала, како на пример: недостиг на струја, канализација и улични системи и генералниот проблем со недоволен простор за домување на Ромите.
- (2) Обезбедување на поддршка на заинтересираните Роми при подготовка на документацијата за домување.
- (3) Градење модели за редовно информирање на оваа ранлива група за надминување на сиромаштијата и социјалната исклученост.
- (4) Заради унапредување на домувањето да се предвиди за Ромите како ранливи категории субвенционирање на дел од месечната закупнина за социјално домување.
- (5) Вработување на што поголем број Роми во јавните институции, со тоа тие би имале поголема доверба и чувство за „добредојденост„ во институциите.

- (6) Во општините каде живеат поголем број Роми, потребно е вработување на референт, кој би работел исклучиво на прашања поврзани со унапредување на состојбите на оваа ранлива категорија.
- (7) Согледување на можностите за поголем опфат на Ромите во народните кујни.
- (8) Обезбедување можност Ромите со посебни потреби да бидат вклучени во дневните центри.
- (9) Во однос на образованието на Ромите, во последните години се забележани позитивни трендови и подигање на образовното ниво кај поголем број граѓани, благодарение на националните заложби и интервенции (обезбедување на лична документација, условени парични трансфери, бесплатни учебници и сл.). Сепак, проблеми се јавуваат со вклучување на Ромите во предучилишното образование. Ромскиот образован фонд, единиците на локалната самоуправа и МТСП да го прошират опфатот на Ромите во градинките на ниво на цела држава, како и посеопфатна работа со родителите на овие деца, со цел подигање на нивото на свест за потребата на образованието, како основа за излез од кругот на сиромаштија.
- (10) Воспоставување на дополнителна помош во образованието на Ромите за постигнување на подобри резултати во училишниот процес, обезбедување на бесплатен продолжен дневен престој на децата во училиштата, како и обезбедување на бесплатен оброк/ужинка за време на наставата. Дополнителната поддршка во образовниот процес може да биде понудена и од страна на невладиниот сектор.
- (11) Отворање на дневни центри за згрижување, социјализација и образовна поддршка на ромските деца од семејства, каде родителите се зафатени со целодневни обврски.
- (12) Редовно организирање на хуманитарни акции за многудетните ромски фамилии, за прибирање на храна, облека, обувки, училиштен прибор и друго.
- (13) Во однос на здравствената заштита, потребно е зголемување на покриеноста со здравствена заштита на ромското население, а особено кај хронично болните, како и отворање на пунктови за здравствени услуги и здравствени советувалишта во ромските заедници.
- (14) Потребно е институционализирање на мерката „ромски здравствени медијатори„
- (15) Потребни се обуки на Ромите за дефицитарни занимања, со комплет поддршка при спроведувањето на истата (платени патни трошоци и храна) или по можност, спроведување на обуките во местата на живеење.

- (16) Примена на позитивната пракса од постоењето на мултиетничкиот центар (пример во Прилеп), кој нуди услуги за информирање и вклучување на одредени етнички заедници (пред се Роми) во општественото живеење.

Резултат 2. Подобрување на положбата на одделни малцинства

- (1) Како специфична ранлива група покрај Ромите е и Јуручкото население, кое живее во планинските села во источниот и југозападниот регион. Причина за социјалната исклученост кај ова население е ниското образовно ниво и непознавањето на македонскиот јазик, особено кај јуручката жена поради што се потребни образовни програми наменети за оваа популација.
- (2) Малолетничките бракови, многудетните семејства и физичката оддалеченост на Јуруците од поголемите населени места во општините во кои живеат, се дополнителен проблем за трансгенерациско пренесување на сиромаштијата и исклученоста. Во оваа насока, треба да се креираат мерки специфични за оваа ранлива група, а особено во однос на информирањето за можностите за социјална заштита.
- (3) Во однос на невработеноста на жената Албанка, Турчинка, Јуручка и други, потребно е да се работи на подигање на свеста кај ова население, особено во руралните средини, каде владеат традиционални ставови и вредности во однос на работењето на жената надвор од домот.
- (4) Потребно е да се работи и на економско јакнење на жената од малцинските групи, преку изучување на занаети и изработка на традиционални предмети, кои би нашле соодветен пласман на пазарот.
- (5) За да се зголеми вработувањето на припадниците на малцинските етнички заедници, треба да се предвиди субвенционирање на вработувањето на овие лица во обем што ќе ги направи конкурентни на пазарот на трудот, а особено за лицата со пониско ниво на образование.

Резултат 3. Подобрување на положбата на невработените лица од ранливите групи

- (1) Надминувањето на проблемот со невработеност е клучен приоритет за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост. Притоа, покрај претходно наброените мерки во оваа стратегија, треба да се соодат услови при вработувањето поединецот од ранливите групи да се третира достоинствено, а месечните приходи да се доволни за излез од ризикот од сиромаштија.
- (2) Поврзување и синхронизација на образованието и вработувањето на ранливите категории граѓани, а особено возрасни и целосно исклучени од општествениот систем, преку таргетирање, со цел обезбедување на квалификации и пристап на овие лица за развој на нивните вештини, како и

- опфат на оние лица за кои се потребни дополнителни стимулации за работодавачите.
- (3) Потребни се промени во Законот за социјална заштита, во однос на времетраењето на користење на СПП. Во моментот, периодот на користење определен со прописите претставува причина за неактивно барање на работа од страна на работоспособните корисници.
 - (4) При користењето на СПП, потребно е да постои обврзувачка одредба кај работоспособното население, за посета на понудените курсеви за обука и доквалификација и прифаќање на понуденото работно место.
 - (5) Да се зглеми бројот на лица од ранливите категории во користењето на народните кујни на локално ниво, со цел да се опфати што е можно поголем број од населението кое е во состојба на ризик.
 - (6) Центрите за обуки покрај можностите за обуки, доквалификации и преквалификации на одредени ранливи групи, да овозможат стекнување на вакви обуки во местото на живеење, или преку покривање на патните трошоци од страна на центрите.
 - (7) Потребно е да се работи на стратешко привлекување на домашни и странски инвеститори и отворање на реални работни места во локалните средини.
 - (8) За лицата со нерегулиран статус или без соодветни лични документи, потребно е преземање мерки за информирање и помагање на овие лица за остварување на правото на државјанство и за обезбедување на неопходните лични исправи.

Резултат 4: Решавање на правата и барањата на лицата со попреченост и инвалидност

- (1) Преземање на мерки за следење на примената на Законот за вработување во делот на заштита на инвалидните лица од разни констатирани злоупотреби од страна на работодавачите и компаниите.
- (2) Државата и општините да се ангажираат за градење ресурси (технички, финансиски и човечки) за пружање помош во домашни услови, а доколку семејството нема можности и од страна на институциите и за зголемување на износот на материјални надоместоци за лицата со посебни потреби, како и обезбедување на сервиси за поддршка за лицата со хендикеп, согласно со Конвенцијата на ООН за правата на лицата со хендикеп.
- (3) Формирање на статистичка база за лица со попреченост и инвалидност, односно на единствен регистар со податоци за сите лица со посебни потреби на ниво на општини (што е потреба, како во социјалниот, така и во образовниот процес), како и регистар на вработени лица со посебни потреби (социјална карта по општини).

- (4) Формирање на мобилни мултидисциплинарни тимови (на ниво на училиште и во домашни услови) за помагање на лицата со посебни потреби.
- (5) Градење на механизми за рана детекција и развојни советувајќишта на локално ниво за лицата со посебни потреби и создавање на поголем број на вонинституционални форми за поддршка за овие лица.
- (6) Пружање на поддршка на биолошкото семејство на лица со посебни потреби, а особено во врска со образовниот процес, за работно оспособување и вработување, поддршка за самостојно живеење, како и соодветна здравствена заштита.
- (7) Оформување и/или имплементирање на програмите за социјална заштита при единиците на локалната самоуправа за овие лица.
- (8) Остварување на координирана меѓусекторска соработка помеѓу институциите и организациите за соодветно вклучување на овие лица во здравствениот и образовниот сектор.
- (9) Потребна е поддршка на овие лица за обезбедување на соодветна документација во ПИОМ по смртта на нивните родители, од страна на правната служба на ЦСР, особено имајќи ги предвид кратките рокови за поднесување на документи за остварување на правото на семејна пензија.
- (10) Да се провери и направи рекатегоризација на сите деца со посебни потреби во образовниот процес, со цел да се спречи пријавување на здрави деца како деца со посебни потреби (поради искористување на одредени поволности кои се нудат за овие категории) во специјаните училишта.
- (11) Потребна е соодветна обука на наставниците за работа со деца со посебни потреби и воведување на асистенти за настава, со што инклузивноста во образованието се реализира како заложба на национално ниво.
- (12) Согледување на можностите училиштата кои вклучуваат деца со посебни потреби во образовниот процес да имаат право на одредени бенефиции согласно со закон и да се информираат училиштата за таквата можност.
- (13) Поделба на лицата со посебни потреби според возраста во дневните центри, со што би се овозможило соодветен пристап на индивидуално ниво.
- (14) Продолжување на финасиската поддршка на дневните центри од страна на општината и тоа оние кои биле започнати со странска поддршка и кои покажале исклучителни резултати во своето работење.
- (15) Градење услови за вклучување на поголем број на лица со посебни потреби во дневните центри на ниво на општина, како и отворање на центри за краткорочен престој на овие лица. Особено важно е да се обезбеди и мобилизација на лицата со посебни потреби од селските до градските средини, каде што постојат дневните центри.
- (16) Потребно е воведување на сервиси за нега во домашни услови, особено за лицата со најтешки пречки во развојот и за оние лица на кои им е потребна континуирана нега.

- (17) Потребно е отворање на ресурсен/информативен/едукативен центар за лица со посебни потреби на ниво на општина или регион.
- (18) Согледување на можноста за измени во законските решенија, односно донесување на нов системски закон, со цел да се понудува вработување на лица со посебни потреби во јавниот сектор и тоа преку воведување на квоти за вработување на овие лица во јавните институции.
- (19) Воведување на програми за работно оспособување на овие лица и воспоставување на концептот на социјално претприемништво.
- (20) Здравствената заштита треба да биде без ограничувања на возраста (лицата со посебни потреби над 26 годишна возраст да бидат ослободени од партиципација), а здравствените работници да бидат соодветно обучени за правата на овие лица, додека за лицата со хендикеп да се предвиди бесплатна терциерна здравствена заштита.
- (21) Заради состојбата на неработоспособните лица со посебни потреби над 26-годишна возраст, да се согледа можноста на овие категории да им се доделува минимален износ на приход, имајќи предвид дека нивните трошоци се зголемуваат пропорционално на нивната возраст.
- (22) Отворање на поголем број на центри за домување со поддршка. Освен можноста за социјализација, учење на животни вештини и градење на самоверба, која ќе ја добијат овие категории, отворањето на овие центри ќе доведе и до вработување на поголем број лица со соодветна квалификација од локалната заедница.
- (23) Подобрување на информатичката пристапност и понуда за обука за работа со компјутери на лица со попреченост.
- (24) Потребни се итни законски измени со кои би се изедначиле правата и надоместоците на биолошките и згрижувачки семејства (особено во однос на паричните надоместоци).
- (25) Потребни се повеќе кампањи за подигање на јавната свест за проблемите, но и потенцијалот на овие категории лица (особено кај потенцијалните работодавачи), како и кампањи за информирање на лицата со попреченост и нивните семејства за правата и можностите на пазарот на трудот од страна на АВРМ. Овие активности треба да се спроведуваат на јасен и разбирлив начин и треба да опфатат што е можно поголем број зесегнато население.
- (26) Потребно е предвидување на поголеми средства во државните и локалните буџети за развој и мрежа на социјални сервисни услуги во општините за оваа категорија население, како и за прилагодување на просторот за движење на лицата со хендикеп.

Семејната отуѓеност, осаменост, физичка изнемоштеност, болест, запоставување од најблиските, економска зависност, отежнат пристап до институциите, посебно

здравствени, ЦСР, ПИОМ и други, се основните проблеми со кои се соочуваат старите и изнемоштени лица. Старите лица имаат потреба од старски домови, мобилни служби за посета и детектирање на потребите на старите и изнемоштени лица, остварување на здравствена заштита, набавка на лекови и храна и друго.

Резултат 5. Поддршка на стари и изнемоштени лица

- (1) Формирање на база на податоци на стари лица (и нивна категоризација во однос на подвижни и неподвижни стари лица, старосна структура, со приходи или без приходи и сл.) на ниво на општина, која би била поврзана со соодветен централен регистар.
- (2) Потреба од обезбедување на здравствена заштита преку викенд и празници, особено во руралните средини, каде што не постои развиена мрежа на здравствени установи.
- (3) Воведување на субвенции за културна преокупација (посета на театар и сл.).
- (4) Потребно е обезбедување на топол оброк за стари и изнемоштени лица во руралните средини. Притоа, треба да се размислува во насока на субвенционирање на оброците за старите лица со ниски приходи.
- (5) Воведување на сервиси за достава на храна во домашни услови, покрај постоечките народни кујни, се уште една услуга која е неопходна за неподвижните стари лица.
- (6) Старите лица, кои се работоспособни и поседуваат одредени вештини, би можеле да се вклучат во компании на волонтерска или друга основа, каде што постои потреба за искористување на нивната експертиза, а особено за обуки на младиот персонал.
- (7) Поддршката и нега во домашни услови на локално ниво за ангажирање на невладиниот секторот за пружање услуги за стари лица, со претходно исполнување на одредени услови. Средствата за тоа би можеле да бидат покриени од страна на националните или локалните власти, со одредено финансиско учество на самите корисници. За поддршка во домашни услови на оваа категорија граѓани, треба да се размислува во насока на обучување и работно ангажирање на корисници на СПП.
- (8) Потребно е формирање на клубови за стари лица во рамките на постоечките пензионерски домови или друштва, при што би се стремело за активно учество и на старите жени во нив, наспроти сегашните трендови на посета на овие клубови само од страна на мажи.
- (9) Општините треба да се ангажираат за воведување на повеќе форми на заштита и услуги за старите лица, согласно со потребите (услуги во домашни услови: адаптација на домот, одржување на домот, воспоставување на алармни системи 24/7, привремена замена за семејна грижа и др; како и воспоставување на дневни центри, клубови, мали групни

- домови, сместување во хранителни семејства, палијативна служба, патронажни служби, грижа за жените со хендикеп и сл).
- (10) Потребно е зголемување на бројот на старски домови (или проширување на постојните) и воведување на концептот заштитено домување за стари лица, бидејќи четирите јавни домови не ја задоволуваат реалната потреба во земјава. Во постојните домови се сместуваат и лица од други општини, не само од општините во кои се наоѓаат домовите, но тешко може да се најде слободно место. Притоа треба да се анализираат можностите за вклучување во јавни приватни партнерства, со домашни или странски фирми.
 - (11) Општините да ги ослободуваат од комунални давачки инвеститорите и иницијативите за градба на социјални објекти, или старски домови. (Примерот со изградбата на старски дом во Штип со обезбедувања на средства од самопридонес т.е. вложување од старите лица и преку хуманитарни настани за оваа потреба, организирани од страна на Општината).
 - (12) Потребна е идентификација на потенцијални хранителни/згрижувачки семејства, како облик за заштита на старите лица.
 - (13) За старите луѓе во ризик од сиромаштија, потребно е организирање на хуманитарни акции, за прибирање на храна, облека, средства за хигиена, огрев и сл.
 - (14) Имајќи предвид дека голем број од старите лица имаат проблеми со имотно- правните прашања, особено со членовите од потесното семејство, неопходна е воспоставување на правна служба за застапување на стари лица, преку ЦСР, старски клубови или други форми кои постојат на територија на општината.

Како специфични категории на деца во ризик се децата кои потекнуваат од сиромашни семејства, децата на улица, децата од дисфункционални семејства и деца – малолетни престапници. За овие категории деца не постојат менторски програми во образовниот процес, не постојат општински стручни работници, ниту психосоцијална поддршка од страна на училиштата и центрите за третман на зависници од опојни средства во општините. За децата на улица, во тек е подготовка на акциски план за поддршка на овие категории 2013-2015 година, при што се предвидува работа со досие за сите деца на индивидуална основа, работа со нивните родители, и др. Како основен проблем за вклучување на децата на улица во општествените текови е непоседување на документи за лична идентификација и бавната постапка за обезбедување на истите, па поради тоа овие деца немаат, или имаат ограничен пристап до образовните, социјалните и здравствените услуги.

Резултат 6. Работа со деца и помош на деца во ризик

- (1) Оформување на патролна служба за идентификација и поддршка на децата на улица, со оглед дека во повеќето региони не постои институција која се занимава со оваа проблематика. Ваков облик на работа е основан во Скопје и дава солидни резултати.
- (2) Определување надлежност за центрите за социјална работа за децата кои се најдени на улица, а доаѓаат од други општини и се вклучени во питавање во пазарни денови, или на сезонска основа, кога во регионот има поголем прилив на лица кои работат во странство (освен да ги нахранат, надлежните институции немаат мандат за покренување на понатамошни постапки со овие деца).
- (3) Отворање на дневни центри за деца на улица, или воведување на финансиска поддршка на постоечките центри од страна на општините.
- (4) Обезбедување на интернатско сместување и задолжително посетување на настава во тек на една работна недела. За да не дојде до целосно одвојување од семејствата, децата да имаат право на посета за време на викенд.
- (5) Потребна е методолошки заснована работа со децата во ризик, но и со нивните родители, со цел унапредување на раниот детски развој.
- (6) Согледување на детската сиромаштија и оформување на критериуми и индикатори за нејзино следење како и за преземање на мерки кои непосредно ќе влијаат за надминување на неповолните состојби и појави кај децата во ризик од сиромаштија.
- (7) Учениците со лошо поведение, потребно е да се вклучат во општествените текови за поддршка на одредени ранливи категории граѓани на волонтерска основа (пр. посета на стари лица и снабдување со основните намирници). Притоа треба да се има предвид воспитниот, емпатичен и инклузивен момент на оваа предложена мерка, за децата да не ја сфатат истата како казна, туку напротив, да се чувствуваат корисни и прифатени од општеството.
- (8) Ангажирање на општините и центрите за социјална работа во врска со насилството помеѓу врсниците, воведување на програми за образование на деца кои се во подоцнежна фаза на развој, а го испуштиле соодветното образование, за соработка и соживот.
- (9) Спроведување на кампањи за превенција на малолетничкото престапништво и информирање за последиците од истото. Во регионите со позастапеност на оваа појава, отворање на дневен центар за деца и млади, со програми за терапија, едукација и креативно искористување на нивниот потенцијал, менторско насочување, спортски и рекреативни активности.
- (10) Вработување на социјални работници во основните училишта, со цел општините и локалните училишта да имаат тесна соработка во однос на вклучување на учениците во општокорисни работи и поттикнување на филантропски активности на локално ниво.

Недостаток од соодветни капацитети и програми за поддршка од страна на општините, незаинтересираноста кај работодавачите за вработување на жените жртви на семејно насилство, се дел од проблемите со кои се соочуваат овие лица. Несоодветната евиденција, осудата од средината, стравот од насилникот, економската зависност и лошата социјализација се дополнителни причини за социјалната исклученост на жените-жртви на семејно насилство. За унапредување на нивната состојба потребна е поддршката од базичното семејство, овозможување на бесплатна правна помош, зајакнување и охрабрување да се вклучат на пазарот на трудот.

Резултат 7. Поголемо вработување жени жртви на семејно насилство

- (1) Воспоставување на соодветна и унифицирана евиденција на жени жртви на семејно насилство во релевантните институции (центри за социјална работа, полициски станици и сл).
- (2) Постоечките засолништа за жртвите (т.н. шелтер центри) треба да се зајакнат со стручен персонал од психолози и социјални работници, кои би работеле на психо-социолошко зајакнување на жртвите.
- (3) Зголемено информирање на јавноста за првите знаци за препознавање на семејното насилство, како и поттикнување за пријавување на истото. Во оваа насока, потребна е обука на воспитниот персонал во градинките, за препознавање на семејното насилство преку однесувањето на децата.
- (4) Креирање на специфични мерки за пријавување на психичкото насилство, особено во интелектуалните кругови.
- (5) Откривањето на семејното насилство преку невладиниот сектор, особено преку постоечките СОС телефонски линии, на кои работи персонал обучен за работа со жртви на семејно насилство, што како добра практика треба да се прошири во повеќе региони низ Македонија.
- (6) Поттикнување на жртвите на семејно насилство за формирање на здруженија за поорганизирана борба за своите права, или преку формирање на неформални групи за самопомош.
- (7) Отворање на семејни советувалишта, за превенција на оваа појава.
- (8) Финансиско ослободување или субвенционирање на фирмите кои ги вработуваат овие категории лица од страна на општините, како и лобирање до работодавачите за нивно вработување.
- (9) Потребна е понуда на специфицирани обуки, преквалификација и доквалификација за овие лица, согласно со анализите на потребите на пазарот на трудот.
- (10) Помагање на самохрани мајки, жртви на семејно насилство, жени заболени од малигни заболувања, невработени жени, разведени жени, жени Ромки.

- (11) Зголемување на висината на материјалните надоместоци од сите права за ги задоволуваат основните потреби на лицата во состојба на социјален ризик.
- (12) Воведување на активни мерки за приоритетно вработување за долгорочно невработени кориснички на социјална заштита.
- (13) Ослободување од административни такси на корисничките на социјална заштита.
- (14) Збогатување на мрежата на социјални установи преку промовирање на јавно приватно партнерство.

Резултат 8. Помош и третман на лица кои злоупотребуваат дрога и психотропни супстанции

- (1) Превенција на оваа појава, како и воведување на услуги за институционална и вонинституционална заштита, со спроведување на превентивни кампањи за едукација на младите луѓе за последиците од оваа појава.
- (2) Воведување на евиденција и отворање на општински центри за лекување и рехабилитација на зависници од дроги.
- (3) Подигнување на свеста за прифаќање на овие категории лица во средината во која живеат.
- (4) Овозможување на метадонска терапија во повеќе градови во државата.
- (5) Во однос на вработувањето, потребно е периодот на субвенционирање на работодавачите да биде подолг, а обуките кои ги спроведува центарот за вработување за овие лица да бидат поинтензивни и пократки.
- (6) Треба да постои понуда за изучување на мануелни занаети, кои истовремено би служеле и како работна терапија за овие лица.
- (7) Користење на искуствата, на пример од Струмица, каде зависници од дрога се вклучени во обезбедување на земјоделски услуги.

Резултат 9. Згрижување на бездомни лица

- (1) Да се направи детален попис на населението кое живее на просторот на држават, а се третираат како бездомници.
- (2) Потребно е да се спроведе детална теренска работа при која ќе се направи анкетирање на бездомниците и увид во нивните потреби и потенцијал.
- (3) Потребна е теренска работа и лични контакти со лицата бездомници, за воспоставување на односи на доверба.
- (4) Изградба на нови социјални станови за бездомници или санирање, реконструкција и адаптација на постоечките живеалишта, имајќи ја предвид емотивната поврзаност на овие луѓе со територијата на која живеат.

- (5) Отворање на прифатилишта и дневни центри за згрижување на бездомни лица, односно преноќувалишта кои би биле отворени, особено при лоши временски услови.
- (6) Потребно е информирање на бездомниците за нивните права и можности. Ова би можело да биде спроведувано или од страна на вработени во ЦСР или од НВО активни во оваа сфера на локално ниво.
- (7) Потребно е отворање на поголем број прифатилишта/дневни центри за прифаќање на овие лица, во општините каде има детектирано поголем број бездомници. Практиката за нивно прифаќање во старските домови (пр. во Битола), од страна на одредени учесници е оценета како лоша, бидејќи овие лица не подлежат на соодветни медицински испитувања и би можеле да „предизвикуваат закана од инфекции на старите лица кои се штитеници на старските домови.

Младите невработени лица како особено ранлива категорија, не се задоволни со износот на остварените материјални права, поради чувството на бесполезност не покренуваат нови иницијативи и дух за волонтерство, честопати не ја прифаќаат понудената работа од страна на ЦВ, имаат проблеми со самодовербата, слаба сензибилност за ранливите категории и сл. Преку вработување, развој на вештини, остварување на материјални права до вработување и континуиран професионален развој може да се постигне нивото на инклузија на младите лица.

Резултат 10. Поддршка за вработување на млади лица од ранливите категории

- (1) Охрабрување на младите за вклучување во здруженија и организации за развој на нови бизниси или кариера, преку кои би се информирале за можностите и нивните права на пазарот на трудот, би учеле за начините за активно барање на работа и започнување на сопствени бизниси, но и би работеле на подготовка на документација за пријавување за работа. Добар пример во оваа насока е презентирање од страна на Центарот за вработување во Тетово, каде што со поддршка на странска донација, во рамките на Центарот се воспоставени работни клубови, во кои се нуди поддршка за одредени категории невработени лица, во процесот на пријавување за работа (изработка на лични биографии, писма за мотивација), како и обуки за одредени вештини, претприемништво и сл. Во тие рамки, постои и Центар за миграции на население, каде се нудат прирачници за легален престој и работа во странство.
- (2) Потребна е поголема стимулација на работодавачите и продолжување на мерките за субвенционирање на фирмите при вработување на млади, како практиканти, со клаузула за нивно вработување во одреден подолг период, доколку се покажат како успешни.

- (3) Потребно е навремено остварување на волонтерскиот надоместок на младите вклучени во компаниите како волонтери, имајќи предвид дека овие средства се наменети за подмирување на трошоци за храна и превоз до и од работното место.
- (4) Потребно е преземање на мерки за подигнување на свеста кај неквалификуваните млади лица за потребите за доквалификација, учење јазици и компјутерски вештини, стекнување на комуникациски вештини и рационално искористување на слободното време. Во оваа насока, потребна е и поголема информираност за можностите за дооформување на образованието особено за лица од ранливите категории.
- (5) За младите кои живеат во руралните средини или земјоделските региони, потребно е креирање на мерки со кои би се охрабриле младите да работат на искористување на можностите од ИПАРД фондовите.

Самохраните родители се посебна ранлива категорија, која е поставена како приоритетна при креирање на мерките во центрите за вработување и при ангажирањето во сезонски работи од јавен интерес. Притоа, самохраните родители со ниско ниво на образование се поранливи од оние со високо образование и оние што се веќе добро обезбедени.

Проблеми со кои се соочува оваа ранлива категорија, особено жените како самохрани родители, кои живеат во оддалечени села, се: недоволна информираност за сопствените права, образовна запоставеност, комуникациски проблеми, влијанието на средината, тешката пристапност до институциите, како и традицијата и верските убедувања во однос на понатамошното самостојно водење на животот на жената.

Резултат 11. Поддршка и помош на самохрани родители

- (1) Поттик за инклузија во однос на работното ангажирање, во соработка на ЕЛС и ЦВ ангажирање на самохраните родители во вршење на јавни дејности до шест месеци. Потребно е подолгорочно ангажирање на овие категории во јавните дејности (и тоа не само од комунален карактер, туку и во социјалната сфера), со што би се скратила понатамошната зависност од социјална парична помош.
- (2) Вклучување на самохраните родители во можности за квалификации, и доквалификации, обуки за јазични, комуникациски и информатички вештини.
- (3) Како потребна мерка е воведувањето на поддршка на децата кои живеат во еднородителски семејства, до завршување на основното образование, како и воведување на продолжен дневен престој за децата од предучилишна возраст, кои живеат во семејства во кои родителот е работно ангажиран.
- (4) Како одделна поткатегија е жената Албанка како самохран родител, особено во традиционалните општини или региони, каде поради строгите

патријархални убедувања, на жената не и е дозволено да се вклучи на пазарот на трудот. Неопходно е да се работи на подигнување на свеста и искоренување на некои обичаи, зголемувањето на социјалните трансфери за оваа категорија жени и нивните малолетни деца. Неопходно е да се работи и на економско јакнење на жената Албанка, преку занаети, и изработка на традиционални предмети, кои би нашле соодветен пласман на пазарот.

- (5) За подобра социјализација на овие категории потребно е формирање на групи за самопомош.
- (6) Самохраните родители во источниот регион, согласно одредено истражување се поткатегоризирани како жени-самохрани родители вработени во текстилната индустрија и за нив се потребни специфични мерки за помош.

Недоволно обезбедени финансиски средства од министерствата и Фондот за здравствено осигурување за пружање на услуги на хронично болни лица и лица со малигни заболувања, недоволната информираност за правата, недостиг на точни статистички податоци во однос на евиденцијата на овие лица, недостиг на едукација за нивните права и институции каде да ги остварат истите, се дел од проблемите со кои се соочува оваа ранлива категорија граѓани. Затоа, согледани се мерки и активности за воведување посебна грижа за овие лица.

Резултат 12.Посебна грижа за хронично болни лица и лица со малигни заболувања

- (1) Потребно е евидентирање на овие граѓани како посебна категорија, при креирањето на активните мерки за вработување од страна на АВРМ. Исто така, и локалната самоуправа треба да подготвува годишни планови со мерки, во кои ќе ги вгради овие лица како посебна категорија за вработување.
- (2) Потребно е ревидирање на обврската за годишно пријавување на хронично болните лица во институциите, особено за парализираните лица кај кои не е возможно да дојде до суштинско подобрување на ситуацијата.
- (3) Обезбедување на финансиски фонд во рамките на локалната самоуправа, за поддршка на оваа категорија при набавка на лекови или третман.
- (4) Отворање на регионални онколошки центри во одделни региони, како и ослободување од здравствена партиципација на жените заболени од малигни заболувања.
- (5) Потребно е поттикнување на овие лица за формирање на формални и неформални здруженија, преку кои би имале можност да се информираат за правата, можностите (пр. работа со скратено работно време, ев. вработување по квоти и сл.), а истовремено би служеле и како групи за поддршка.

Згрижување на лица жртви на трговија со луѓе и лица кои се занимаваат со проституција, се согледува како одделна категорија на граѓани за која е потребно да се оформат мерки за социјална инклузија. Оваа категорија на граѓани, пред се жени во ризик, се најзастапени во Полошкиот и Југозападниот регион на Македонија. На ниво на држава не постои институционализирана услуга од јавниот сектор, додека во одредени региони (Гостивар), постојат невладини организации кои работат на поддршка на оваа ранлива категорија.

Приоритетните области за подобрување на состојбите на оваа ранлива група се социјална превенција, рехабилитација, ресоцијализација и воспоставување на кризни центри и СОС линии.

Резултат 13. Помош и згрижување на лица жртви на трговија со луѓе и проституција

- (1) На ниво на држава, потребно е длабинско истражување на појавата-жртви на трговија со луѓе и проституција, одделно за карактеристиките, потребите и проблемите на оваа ранлива група.
- (2) Подигнување на јавната свест за последиците од проституцијата, преку кампањи, како и организирање на едукации за превенција во училиштата на локално ниво.
- (3) Отворање на центар за рехабилитација и воведување на програми за ресоцијализација на оваа ранлива група на регионално ниво.
- (4) Формирање на кризен центар за краткорочно сместување, како форма за вонинституционална заштита, кој би нудел брзи интервенции за спасување и заштита.
- (5) Воведување на СОС линија за оваа категорија, која би можела да биде менаџирана од страна на невладини организации.
- (6) Согледување на условите за заштита од сексуално преносливи заболувања и едукација на лица кои ќе бидат откриени како корисници на услуги од сексуалните работнички, како и за трајно регулирање и контрола на овие појави
- (7) Родова сензибилизација на судии, јавни обвинители, претставници на народниот правобранител, адвокати и млади правници за законската регулатива од областа на родовата рамноправност и антидискриминацијата.

Дел 4. Спроведување на Стратегијата

1. Примена на концептот и улогата на Владата

Од примената на концептите што се предлагаат во Националната стратегија зависи и нивото на ангажирање и опфатноста на институциите, но и очекуваните ефекти. Заради сложеноста и мултидимензионалноста на проблемите на кои претходно е укажано, највисокото управувачко ниво, **Владата, би требало да биде главен носител и координатор во спроведувањето на оваа стратегија**. Секако дека и **министерствата** треба да бидат носители на одделните стратешки зафати и мерки, согласно со нивните надлежности.

Во тие рамки, формирањето и непосредното спроведување на мерките може да биде олеснето ако се формира **сектор или одделение за социјална вклученост во кабинетот на претседателот на Владата**. Ова одделение дневно и во одредени периоди ќе ги координира активностите и ќе го информира највисокото управувачко ниво за растот на вработеноста и намалување на сиромаштијата, а по потреба ќе се предлагаат соодветни решенија од доменот на одлучување на Владата⁵.

Секоја мерка која се применува и што се планира да се измени или донесе на ниво на Влада, министерство или друг орган, во иднина неопходно е да биде проверена од разни аспекти, а особено со анализа и проверка да се согледува **влијанието на таа мерка врз социјалната исклученост, врз вработеноста, невработеноста, односно сиромаштијата**. **Задолжителното поднесување** на ваков вид оценка и проценка во основата на предлогот за секоја мерка, ќе влијае на нејзиното донесување и на имплементацијата на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, како и на развојните ефекти во целина.

2. Расправа на Влада пред дневен ред

Воведување на постојана точка за секоја седница на Владата, односно расправа пред почеток на дневен ред на седницата (како што се расправа за евроинтеграциите), да се оценат мерките и ефектите кои влијаат на намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост, за раст на вработеноста и за сите наведени зафати од Националната стратегија.

Министерството за труд и социјална политика и другите ресори и институции кои се вклучени во Националниот координативен механизам, би имале обврска да известуваат за тоа што е остварено од нивна надлежност од Националната стратегија

⁵ Ова искуство е базирано на моделот кој е применет во кабинетот на поранешниот британски премиер Тони Блер, кој за време на својот прв мандат во периодот 1997-2001 година формира специјален Оддел за социјално исклучување, со цел да ги следи појавите и секоја година да поднесува извештај за сиромаштијата и социјалното исклучување.

и од оперативните планови за годишно спроведување на Стратегијата. Со тоа би се остварило **вкрстување на политиките, потребите и ресурсите** во функција на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, како постојан и долгорочен процес.

Врз таа основа, се воспоставува механизам кој не само што ќе влијае на намалување на неповолните појави, туку ќе треба да го **спречи натамошното појавување на невработеноста**, сиромаштијата и социјалната исклученост, како превентивно дејствување.

Исто така, би се разгледувал **годишниот извештај за спроведување на Националната стратегија и за оперативните планови.**

3. Надлежности

Согласно со утврдените мерки, активности и препораки за наведените области, како **надлежни министерства и органи**, односно институции за имплементација на мерките и активностите предложени во Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, треба да се предвидат:

- Министерството за труд и социјална политика
- Министерството за здравство
- Министерството за образование и наука
- Министерството за економија
- Министерството за транспорт и врски
- Министерството за финансии
- Министерството за локална самоуправа
- Министерството за информатичко општество и администрација
- Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство
- Министерството за правда- Управа за водење на матичните книги
- Секретаријатот за спроведување на Рамковниот договор
- Секретаријатот за европски прашања
- Агенцијата за млади и спорт
- Државниот завод за статистика
- Агенцијата за вработување
- Агенцијата за поддршка на претприемништвото
- Единиците на локалната самоуправа.

За наведените министерства, органи и организации, потребно е да се подготви **Оперативен план на мерки и активности за спроведување на Националната стратегија**, со цел за непосредно дефинирање на носителите на задачите, обврските и активностите, по одделни рокови (на краток, среден и долг рок).

Покрај тоа, **во програмите за работа на наведените министерства и институции, неопходно е да се внесат конкретни мерки и активности од Националната**

стратегијата кои се во нивна надлежност, со што се воспоставува вкрстена координација и синхронизација на овие задачи, како и обврска за известување за нивна реализација при поднесување на извештајот за остварување на програмите за работа на министерствата.

4. Национален координативен механизам

Националниот координативен механизам за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија, што е оформен со Одлука на Владата на Република Македонија со утврден мандат и надлежности, потребно е да се активира со цел да се овозможи административна, финансиска и техничка поддршка на спроведувањето на Националната стратегија. Во таа насока, неговото кадровско зајакнување (покрај ресорните министерства, вклучување и на повеќе стручни лица во негова функција) и активација за реализација на целите на Националната стратегија е главен механизам кој треба да даде импакт во динамизмот на промените и остварување на процесите на социјална инклузија.

Согледувањата кои се направени во фаза на прибирање на податоците за остварувањето на Националната стратегија, укажуваат на потребата од почести активности на Националниот механизам и негово упатување кон највисоките управувачки нивоа, со цел да се дополнува координацијата на политиките и мерките предвидени во оваа стратегија.

Со негово зајакнување и зголемена операбилност, би се остварила меѓуресорската координација и би се добил импут за учесниците во овој процес. Како форми на координација на лицата определени во Националниот координативен механизам кои се најчесто применливи би можеле да бидат: заеднички состаноци, состаноци во помали групи, тркалезни маси и работилници. Дополнителна едукација и трансфер на знаење од поразвиени средини од странство, се цени дека позитивно ќе влијае на работата на овој координативен механизам.

Националниот координативен механизам треба да донесе роковник за својата работа и да се состанува во однапред дефинирани периоди, за да може врз дневна или неделна основа да ги следи промените кои се јавуваат како резултат на примената на Националната стратегија и по потреба да иницира преземање на дополнителни мерки за поефикасно намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

5. Улогата на општините и координација и синхронизација на мерките

Спроведувањето на Стратегијата е поврзано со координирана и целосна соработка меѓу Владата, министерствата и институциите во системот, како и соработката на државните институции и локалната власт, како и невладиниот сектор.

Неопходно е да се обезбеди поголема партиципација на **локалната власт** во спроведувањето на мерките, особено за ранливите групи. Во таа функција,

кадровското зајакнување на органите на локалната власт и соработката со центрите за социјална работа е основата за ефикасно остварување на Националната стратегија. Покрај зајакнувањето на општините и нивното вклучување во креирањето на политиките на национално ниво, особено оние што се поврзани со стандардот на населението и социјалната инклузија, се неопходни.

Општините треба да го согледаат својот интерес за активно дејствување за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и врз основа на одредбите од Законот за локална самоуправа да предлагаат конкретни програми и активности за остварување на овие цели.

Покрај тоа, особено е важна партиципацијата на **невладините организации** во делот на изразување на одделните интереси на поединци и групи кои се во зоната на ризик или пак се соочуваат со појави на социјална исклученост. Со активноста на локалните координативни тела за социјални прашања, би се постигнала усогласеност во градењето на ставовите на ЕЛС, ЦВ, ЦСР, НВО и други организации. Нивната ангажираност што беше прифатена и во фазата на обликување на оваа стратегија, ќе може непосредно да се остварува и во фазата на имплементација на Националната стратегија.

Зголемување на сензибилноста на јавноста кон областите кои се наведени во Националната стратегија, истовремено ја покренува одговорноста во работата на институциите кои се задолжени за преземање на активности и мерки. Во исто време, се бара и нивно прилагодување кон барањата и потребите на населението и иницирање на системски промени во насока на реализација на целите на Националната стратегијата. Во рамките на ваквата координација надлежните министерства: за труд и социјална политика, за локална самоуправа и општините, неопходно е да ја следат примената на мерките од оваа стратегија и по потреба да иницираат измени или доградба на предложените мерки и активности.

6. Фискални импликации

Спроведувањето на Стратегијата е поврзано со оформување на ефикасен модел, насочен кон поттикнување на процесите, програмите и мерките, од кои зависи намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост. Тоа претпоставува и доградување на системот на финансирање, во кој покрај Буџетот на државата и буџетите на локалните самоуправи, се потребни и програмски средства кои би можеле да се обезбедат по разни основи, согласно со дефинираните цели на Националната стратегија.

Наведените министерства во годишните акциски планови потребно е **да ги предвидат одделно фискалните импликации** за реализирање на активностите за тековната година во рамките на вкупните фискални трошоци потребни за спроведување на оваа стратегија. Тоа истовремено претпоставува **зголемување на**

средствата за остварување на целите од Националната стратегија, што би биле предвидени во фазата на планирање на буџетските потреби на Владата, министерствата, локалната власт и секоја одделна организација и институција. Со зголемен обем на средства, ќе се овозможи реализација на целите и политиките предложени во Националната стратегија.

7. Влијание врз вработеноста и сиромаштијата

Неопходно е да се дефинира национална рамка прку Генералниот секретаријат на Владата на Република Македонија, што ќе наложува дека секоја мерка, без разлика на ресорната припадност што влегува во парламентарна или владина процедура, мора да го инкорпорира приоритетниот интерес за поголеми вработувања. Тоа значи слично како и кај обврската за декларирање на фискалните импликации за секој одреден пропис, да се планира и дел за импликации за пазарот на работна сила, или колку која мерка ќе влијае за растот на вработувањето, за намалување на сиромаштијата и за поголема социјална инклузија.

На овој начин директно се поттикнуваат министерствата, односно ресорите да го планираат и поттикнуваат вработувањето, со искажување на мерката **влијание врз вработеноста**, како неопходен дел од севкупните политики за кои тие се одговорни и во насока на користење на човечките ресурси со кои се располага. Ова се однесува како на државно, така и на општинско ниво, со што се создава приоритетна обврска за планирање и за оценување, во смисла дека мерката може да се квантифицира од аспект на ефектот што го предизвикува, а е поврзан со вработувањето и намалувањето на сиромаштијата.

8. Следење на спроведувањето на Стратегијата

Следењето на спроведувањето на Стратегијата е особено клучен процес кој треба да се базира на годишни акциски планови за реализирање. Со разработени конкретни мерки и активности за постигнување на предвидените цели и насоки дадени во Стратегијата и со дополнително определени индикатори може да се следи напредокот во нејзиното спроведување. **Индикаторите** се дадени во прилог на Стратегијата.

Покрај предложените основни индикатори треба да бидат развиени дополнителни индикатори врз основа на приоритетите во следењето и евалуацијата. Бидејќи во спроведувањето на Стратегијата ќе бидат вклучени многу субјекти, секој од нив треба да развие индикатори од сопственото подрачје.

9. Извештајност

Врз основа на согледаните состојби и промени, како и поднесувањето на извештаи од секој од задолжените органи и институции, **Владата на Република Македонија, би требало да расправа по годишен Извештај за спроведување на Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020 и да донесува заклучоци, мерки и активности** со предлози за измени и дополнувања за поефикасно спроведување на определбите и мерките од истата.

Претходно, по годишниот извештај би требало да расправа Националниот координативен механизам за спроведување на Стратегијата, како и општините во доменот на остварувањето на мерките во локален контекст.

Оценките од извештајот ќе влијаат на формирање и финансирање на оперативните планови за имплементацијата на Националната стратегија за наредната година.

10. Транспарентност

Потребна е зголемена **транспарентност** за стратешките цели и потреби кои неопходно ангажираат организациски, материјални, финансиски и институционални ресурси за нејзиното спроведување.

Заради **зголемување на свеста на јавноста** за социјалната инклузија, потребно е да се активираат бројните асоцијации, здруженија на граѓани, домашни и меѓународни експерти и организации од областа на социјалната сфера, со цел помагање при прифаќање на определбите и политиките во доменот на социјалната инклузија. Покрај тоа, со организирање на медиумски настапи и промоции на јазиците на сите етнички заедници, се остварува поголема сензибилизација на јавноста за оваа значајна Стратегија која неопходно ангажира организациски, материјални, финансиски и институционални ресурси за нејзиното спроведување.

За лицата кои непосредно ги чувствуваат последиците од социјалната исклученост, како и за сите во општеството, потребно е запознавање на јавноста за овие потреби, како и термилошко и појмовно едуцирање за истите, како дел од постапките за носење и имплементација на Националната стратегија.

11. Софтверска поврзаност на институциите задолжени за Стратегијата

За олеснување на процесот на следење и координирање на мерките и нивна синхронизација, би можело да се оформи софтверско решение што ќе обезбеди поврзаност на институциите и вкрстено следење на спроведувањето на мерките и активностите, кои произлегуваат од Националната стратегија. Тоа во голема мерка ќе го олесни и оценувањето на ефектите од примената на мерките, како и компарирање на резултатите кои базираат на проектираните показатели од Стратегијата ЕУ 2020. Исто така, би се согледала одржливоста на одделни мерки, а оние кои не се ефикасни или не даваат соодветен одговор на влијанието, да бидат променети, укинати или соодветно прилагодени.

Дел 5. Претпоставки и можни ризици со пречки за успешно спроведување на Стратегијата и планираните мерки

Претпоставки

- Посветеност од сите нивоа во општеството за имплементацијата на оваа стратегија
- Постоене на индивидуална, институционална и лична одговорност и отчетност за спроведување на елементите од Националната стратегија кај сите засегнати страни (државни и јавни институции, локални власти, донатори и меѓународни организации, невладини организации, приватен сектор)
- Операционализацијата на Стратегијата ќе се обезбеди преку донесување на годишни оперативни планови
- Реализацијата на Стратегијата и целокупните напори на Министерството за труд и социјална политика, ќе доведат до подобрување на севкупните состојби во државата и до реализација на политиките кои се предвидени, како во Европската, така и во Националната стратегија
- Ефективна координација на преземените мерки од сите засегнати страни, со цел мултиплицирање на влијанието до поголем спектар на социјално исклучени групи

Ризици

- Недостаток на интегрален пристап во плановите за реализација на дефинираните мерки
- Несоодветна координација при обезбедувањето на финансиски, материјални и политички средства за поддршка на реализацијата на стратешките определби
- Непостоење на систем за програмско и проектно управување
- Непостоење на систем за следење и евалуација на преземените мерки
- Недоволно информирање, консултирање и вклучување на засегнатите страни, заедници и групи, во идентификација на потребите, плановите и реализација за постигнување на зацртаните мерки
- Немање на алоцирани буџетски средства за реализација на планираните мерки

- Непостоење на мерливи индикатори за следење на состојбата и одредување на степенот на нејзино подобрување

Дел 6. Препорачани следни чекори

- 1) Покрај изнесените мерки и предлози, се потенцира потребата за **изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување на нов социјален модел**, кој во прв план ја става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или било која друга основа за социјална исклученост на граѓанинот.
- 2) **Определувањето на политиката на социјално вклучување треба да тргнува од национално дефинираните цели и потреби**, како и да се следи и сообрази со меѓународните индикатори и индикаторите на ЕУ за мерење на социјалната исклученост. Со прецизирање на опфатот на мерките, врз основа на дефинирани критериуми и операционализирани акции се определува начинот на водење на политиката на социјална вклученост и прилагодување кон потребите и барањата на граѓаните. За таа цел, **Владата треба да донесе Оперативен план на мерки и активности по рокови и носители, во кои ќе се динамизира остварувањето на Националната стратегија.**
- 3) Со цел да се постигне реално остварливо ниво на намалување на стапката на сиромаштија, се цени дека ќе биде целисходно да се пристапи кон нејзино **редефинирање, односно определување на реално ниво или очекуваниот праг на сиромаштија, како и минимална плата (како и мерката адекватен минимален приход) согласно со актуелните можности и капацитети, која ќе се усогласува со растот на трошоците на живот.** Воедно, при ревизијата на целта, анализата треба да ги земе предвид приоритетите и политиките кои ќе бидат дефинирани во рамките на актуелниот процес на координација со политиките на ЕУ и што преоизлегува од Стратегијата ЕУ 2020.
- 4) Неопходно е оформувањето на **модел за мерење на иновативноста во Македонија преку разни индикатори дефинирани од Европската унија**, а со цел креирање на политики од страна на релевантните институции во функција за подигање на свеста за иновациите и поттикнување на иновативните процеси, како основа за поголема вработеност и социјална инклузија.

- 5) Потребно е да се анализираат **ефектите од одлуката за постепено намалување на социјалните придонеси**, за да се исклучи можноста намалените придонеси да доведат до ограничување на услугите и на примањата (а со тоа и на квалитетот) во јавното здравство, јавниот пензиски систем, како и во делот на јавните услуги за невработените. Сиромашните лица не можат финансиски да си ги дозволат услугите во приватниот сектор, што може да влијае на ограничување на пристапот и квалитетот до јавните социјални, здравствени и други услуги за социјално ранливите категории.
- 6) Прифаќањето на европските идеали во доменот на социјалниот развој и социјалната вклученост, бара од државата и од институциите **подготовка и координација**, заради предвидување на адекватни, пристапни финансиски одржливи, адаптирани и ефикасни системи за социјална заштита и политики за социјална вклученост, како и адекватни приходи за сите кои ќе им овозможат на луѓето да го одржуваат на разумно ниво нивниот животен стандард.
- 7) Согледувањата за социјално-заштитната мрежа се, дека таа тешко може да ги опфати сите социјално-загрозени групи, поради недостиг од финансиски средства, кадри и институционални ресурси. Улогата на социјалната заштита се сведува само на ублажување, а не и на намалување или превенција на сиромаштијата. Со измена и дополнување на **системот на социјалната заштита, се овозможи создавање и подобрување на условите за вклучување на приватниот сектор** и на здруженијата на граѓани во вршењето на определени услуги од социјалната заштита, со што може да се очекува подобрување на квалитетот и приближување на услугите до корисниците.
- 8) Со ставање на **посебен фокус на мерките за социјална вклученост** кон: повеќе члените домаќинства, домаќинствата без ниту еден вработен, домаќинствата во кои главата на семејството е без образование (или има незавршено основно образование), домаќинствата со деца, како и домаќинствата кои живеат во руралните и помалите урбани средини (без Скопје); како и со **подобро насочување на социјалните трансфери** кон целните групи и применување на политика на соодветни социјални надоместоци, се создаваат можности на корисниците да им овозможи подобар животен стандард и за поттикнување на поголема социјална вклученост. Неопходно е да се обезбеди сиромаштијата и социјалната исклученост да не се зголемуваат, туку да се намалуваат.
- 9) Преку **унапредување на методолошкиот пристап во прибирањето на податоците за мерење на сиромаштијата и нејзино продлабочено аналитичко следење**, со обезбедување на предуслови за воведување на нови модалитети во

Анкетата за работна сила и со натамошно хармонизирање на EU SILC истражувањето, согласно со измените кои се носат на ниво на ЕВРОСТАТ, како и пресметка на трошоците за социјална заштита според европска методологија со опфаќање на социјално исклучените, родовата компонента, етничките групи и регионално достапните податоци, како и со подобреното дефинирање на статусот на самовработените, неплатените семејни работници, жените на породилно отсуство и пензионерите (кога се вработени, невработени или неактивни) со видовите на домаќинства – повеќечлени, без ниеден вработен, домаќинства со деца итн., се овозможува подетална обработка и дисеминација на овие податоците од значење за водењето на политиката на социјална вклученост.

- 10) Неопходно е **информатичко поврзување** со системски софтвер во делот на социјалната заштита и социјалната вклученост за да се согледуваат корисниците и услугите од оваа област на единствен унифициран начин и да се следат трошоците од областа на социјалната заштита, како и на други позитивни ефекти на кои претходно е укажано, со што се добива единственост на информатичката база.

Дел 7. Заклучок

Социјалното вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството, станува неодоимлив сегмент од **збирот на поврзани концепти** кои се дел од јавните политики во државата и кои постојано се доградуваат и усовршуваат. Социјалната вклученост и активните мерки кои ги продуцира ја јакне врската меѓу поединецот и општеството и го унапредува општествениот развој и кохезија.

Евиденцијата, следењето на појавите, формите и областите каде се случува социјална вклученост, треба да се базира врз **стандардите кои се применуваат во Европската унија и кои се определени во Стратегијата ЕУ 2020**. При тоа, во примената на овие стандарди и критериуми неопходно е да се почитуваат **и спецификите** во Република Македонија, во корелација со меѓународните стандарди и стандардите на ЕУ.

Донесувањето на нови решенија во доменот на социјалната политика, мора да биде засновано на претходни темелни анализи, базирани врз економските **придобивки на краток и среден рок, но и на социјалните трошоци и влијанија на долг рок. Во тој контекст, преку политиките за активно вклучување на пазарот на трудот**, како и преку можноста за одржување на социјалните издатоци (пензии, здравствена заштита, детска заштита, долготрајна нега и други социјални трансфери), на соодветно ниво се одржува обемот на потрошувачка и активноста на вкупното население.

Владата и надлежните органи потребно е да го зајакнуваат и поттикнуваат **претприемништвото и иновативноста**, преку создавање на услови и можности за започнувањето на нови бизниси, како и за подобрување на **конкурентноста на постоечките мали и средни претпријатија**, преку дефинирање на конкретни мерки и активности. Со обезбедување на **финансиска поддршка на бизнис центрите, бизнис инкубаторите и технолошките паркови**, ќе се придонесе за реализација на проекти за: организирање на основни обуки за започнување бизниси; обуки за постојните претприемачи; промоција на претприемништвото; консултантски услуги; вмрежување на бизнисите; промотивни активности (саеми, манифестации и др.) и во целина за поголема вработеност, намалување на сиромаштијата и за поголема социјална инклузија.

Со користење на искуствата од **најдобрите практики и ефективните политики во државите на Европската унија**, се обезбедува основа за планираните мерки и очекуваните ефекти, со што истите стануваат достапни и прифатливи за јавноста и за креаторите и имплементаторите на политиките во доменот на социјалната вклученост. Во исто време, тие сознанија и искуства, ќе бидат дел од подготовките на државата за синхронизација и координација на мерките во социјалната сфера.

Согласно со принципите на Европската унија и националните потреби во областа на социјалната вклученост, Националната стратегија ја зема предвид и **родовата димензија на сите нивоа и во сите области**, како една од појдовните основи за социјално исклучување и во препораките се вградува родово сензитивен пристап во соочувањето со социјалните предизвици.

Сознанијата од Националната стратегија се во функција и ќе послужат како **основа за подготовка на мерките и активностите за социјална вклученост**, што се оценуваат од Европската унија. Со зајакнување на капацитетите и во функција на градење на интересите на државата, сите органи, организации и институции, треба да бидат ставени во насока на оформување на стратешка визија и политика и да ги стават на располагање неопходните знаења во доменот на социјалната сфера за остварување на планираната задача.

Со проширување на опфатот и правата на граѓаните, согласно со принципите на Европската унија, како и со примена на мерките од Стратегијата ЕУ 2020, Република Македонија се доближува до политиката на ЕУ во социјалната сфера, со определбите кои постојат во земјите на Унијата. Со елиминирање на стереотипите од минатото и со прифаќање на бројни иновации и решенија во овој домен **се олеснува процесот на социјална вклученост** и се надминуваат

негативната позиција и ставовите за разните категории граѓани, ранливите групи и стигматизираните социјално исклучени лица.